

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra etnologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ing. Pavel Šmíra, Ph.D., MBA

**Salašnictví v Beskydech se zvláštním zřetelem na
oblast Frýdecko-Místecka**

Shepherding in the Beskid Mountains with Main Focus on
the Area around Frydek-Mistek

Vedoucí práce: PhDr. Lubomír Procházka, CSc.

Praha 2018

Poděkování

Děkuji mému vedoucímu bakalářské práce, panu PhDr. Lubomíru Procházkovi, CSc. za jeho cenné rady a připomínky a také za jeho vstřícnost a trpělivost. Děkuji také panu Bohumíru Strnadlovi z Trojanovic za cenné listinné podklady k danému tématu. Dále paní Janě Dočkalové za poskytnutí možnosti využití kreseb se salašnickým motivem od malíře Jana Kobzáně. Také paní Marii Prudké z Kozlovic za možnost prozkoumání soukromého archivu po vlastivědném pracovníku panu Janu Boháčovi. V neposlední řadě také všem, kteří mi poskytli historické fotografie a pohlednice se salašnickou tematikou. Můj dík patří i mé rodině, která mě vždy při studiu podporovala.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 24. prosince 2017

Podpis:

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na historii a vývoj salašnictví v oblasti Moravskoslezských Beskyd. Hlavní pozornost je věnována lokaci jednotlivých doposud neurčených salaší v daném regionu, a to konkrétně v oblasti hory Ondřejník v okrese Frýdek-Místek a na územním celku Moravskoslezských Beskyd, počínaje na východě územím Frenštátským a západním Jablůnkovskem konče. Cílem je určit přesné mapové souřadnice nejen salaší, ale i bývalých kolib. Pozornost je věnována také salašnickým stavbám, způsobu hospodaření, vybavení salaší, produktům ze salaší a také salašnickému folklóru.

Klíčová slova

salaše, lokace, Moravskoslezské Beskydy, život na salaši, historie

Abstract

The bachelor thesis focuses on the history and development of shepherd's huts in the area of the Beskydy Mountains. The main attention is paid to localizing of the particular, previously unidentified shepherd's huts in the region and specifically in the area of the Ondrejnik Peak in the district of Frydek - Mistek and the territorial unit of the Moravian-Silesian Beskydy Mountains, starting with the surroundings of Frenstat in the east and ending up with the surroundings of Jablunkov in the west. The aim was to determine the exact geographic coordinates not only of the shepherd's huts, but also of the former hovels. Further attention is also paid to buildings of shepherd's hut type, way of running the households, farming, shepherd's hut furnishing, products from shepherd's huts and shepherd's huts folklore.

Key words

shepherd's hut, localization, Moravian-Silesian Beskydy Mountains, life in shepherd's huts, history

Obsah

1	Úvod	8
2	Historie salašnictví v oblasti Moravskoslezských Beskyd	10
2.1	Valašská kolonizace	10
2.2	Pojem Valach, Valaši	11
2.3	Kolonizace Moravskoslezských Beskyd	12
2.3.1	Pasekářská kolonizace.....	13
2.3.2	Ovčíny a panské salaše.....	14
2.3.3	Javořiny	14
3	Salašnictví v obecních kronikách	15
3.1	Z kroniky obce Dolní Lištná	15
3.2	Z kroniky obce Komorní Lhotka.....	15
3.3	Z kroniky obce Krásná	16
3.4	Z kroniky obce Morávka	17
3.5	Z kroniky obce Bordovice	18
4	Salašnické názvosloví	19
4.1	Salašnické názvosloví dle J. H. A. Gallaše	19
4.2	Nejčastější pojmenování ovcí dle F. Bartoše.....	21
5	Salašnická sezóna	22
5.1	Redyk.....	22
5.2	Příchod na salaš.....	23
5.3	Míšání - významný obyčej prvního dne na salaši	23
5.4	Závěr sezóny - tzv. rozsad	24
6	Salašnictví a salašnické hospodaření	25
6.1	Hierarchie zaměstnanců na salaši	25
6.2	Každodenní práce na salaši	27
6.2.1	Pastva ovcí.....	27
6.2.2	Dojení	28
6.2.3	Výroba sýra a sýření	29
6.2.4	Zavažování.....	30
6.2.5	Mléčné výrobky ze salaše a jídla z nich připravená.....	30
7	Valašský vojvoda a valašské právo	33
8	Salašnické stavby	34
8.1	Koliba.....	34

8.2	Košár.....	35
8.3	Pajta	35
9	Obyčeje, rituály a léčitelství valašských pastevců.....	36
9.1	Obyčeje a rituály	36
9.2	Zákazy na salaši	37
9.3	Čarovné schopnosti bačů	37
9.4	Pastevec a příroda.....	38
10	Terénní výzkum – lokace zaniklých salaší v oblasti Beskyd	39
10.1	Seznam všech zlokalizovaných salaší v oblasti Beskyd	41
10.2	Salaš Gírová	44
10.3	Salaš Hradová pod Lysou horou	48
10.4	Salaš Javorový	51
10.5	Salaš Kamenité	55
10.6	Salaše v obci Krásná (Řepčonka a Bernoška)	58
10.7	Salaš Kavalčanka.....	61
10.8	Salaš Kozubová.....	64
10.9	Salaš Muroňka.....	67
10.10	Salaš Travný.....	69
10.11	Salaš na Radhošti.....	74
11	Závěr.....	76
12	Použitá literatura.....	77
12.1	Kroniky	79
13	Obrázková příloha	80

1 Úvod

Ve své bakalářské práci se budu věnovat problematice salašnictví v oblasti Moravskoslezských Beskyd z historického hlediska a také pak samotnému terénnímu výzkumu v této oblasti, který je zaměřen na lokaci dosud neurčených salaší.

V první části práce jsem se zaměřil na historický vývoj salašnického způsobu hospodaření v oblasti Beskyd. Tuto část jsem rozdělil do devíti kapitol. První kapitola se věnuje valašské kolonizaci, díky které došlo k rozšíření salašnictví nejen do oblasti Beskyd, kde svou cestu ukončilo, ale také do dalších horských oblastí. Nechybí zde také objasnění pojmu Valach, který se často v souvislosti s danou problematikou vyskytuje a postupně se význam tohoto pojmu měnil. Následně se zde věnuji samotné kolonizaci v dané oblasti a následným souvislostem. Ve druhé kapitole se věnuji problematice salašnictví na základě prostudování regionálních kronik z daného regionu, které přinášejí mnoho bohatých a nových informací. Pro mou práci mají ojedinělou vypovídací hodnotu. Následující kapitoly jsou věnovány salašnickému názvosloví, salašnické sezóně, salašnickému hospodaření, valašskému právu, salašnickým stavbám aj. Nechybí zde také salašnický folklór, který je zaměřen na obyčeje, rituály a léčitelství valašských pastevců. Pro tuto část práce jsem vedle vlastních poznatků a zjištění využil také četnou literaturu s touto tematikou. Mezi stěžejními díly bych vyzdvihl dílo Josefa Macůrka, *Valaši v západních Karpatech v 15. – 18. století*, které osvětluje historické souvislosti valašského osídlení. Neméně významným pramenem pro bližší poznání salašnictví v oblasti Moravskoslezských Beskyd jsou práce Jaroslava Štíky, který byl významným etnografem a také dlouholetým ředitelem Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Mezi další významné autory, ze kterých jsem čerpal, bych zařadil: B. Pitronovou, J. H. Gallaše, F. Bartoše, J. K. Pilečka aj.

Druhá část práce je zaměřena již na samotný terénní výzkum, věnující se lokaci jednotlivých vytipovaných salaší ve sledovaném regionu. Zde jsem zmapoval historické umístění doposud nelokalizovaných salaší, především v oblasti hory Ondřejník v okrese Frýdek-Místek a větších salaší na územním celku Moravskoslezských Beskyd. Konkrétně od východního území Frenštátska až k západnímu Jablůnkovsku. Je zde uvedeno na 110 salaší, které byly nalezeny především ve starých dobových mapách, uložených v Zemském archivu v Opavě a v archivu Ústředního ředitelství arcibiskupských statků (ÚŘAS) v Olomouci. V tomto směru je tato část práce téměř průkopnická, neboť samotnou lokaci salaší se prozatím nikdo nezabýval. Jednalo se o vytvoření soupisu v pramenech uváděných názvů jednotlivých salaší, jejich hledání v historických mapách, porovnání s mapami současnými a v neposlední řadě s leteckým snímkováním. Vzniklý manuál pak byl podkladem pro práci v terénu, mnohdy doplněný o orální výpovědi pamětníků, či obyvatelů žijících v těchto lokalitách. Cílem pak bylo mimo jiné určení přesných mapových souřadnic nejen salaší, ale mnohdy i míst bývalých kolib.

2 Historie salašnictví v oblasti Moravskoslezských Beskyd

2.1 Valašská kolonizace

Většina autorů, věnujících se problematice valašské kolonizace se shoduje v názoru, že právě rumunské území mělo klíčový význam pro vznik a podobu této kolonizace. Samotní aktéři se poté různým způsobem podíleli na specifické podobě této pastevecké kultury, kterou do osídlených oblastí přinesli. Valašská kolonizace započala z rumunské části Maramureše¹ a pokračovala dále až do míst, která byla spoře osídlená (zejména horské oblasti) Slovany – tj. do horských oblastí dnešní Zakarpatské Ukrajiny, Haliče, dále oblastí východního a středního Slovenska, Oravy, západního Slovenska až do hor východní Moravy (Štika, 2007).

Valašská kolonizace přinesla do všech oblastí, které zasáhla specifický druh horského pastevectví tzv. salašnictví, které umožnilo využití dosud málo využívaných horských oblastí. Na intenzitu salašnictví mělo vliv přírodní prostředí a také větší či menší zájem ze strany feudálních majitelů jednotlivých pozemků, kterým pastevci odváděli určité dávky. Postoj těchto majitelů k salašnictví se začal měnit v průběhu 18. století, kdy se do popředí zájmu celé Evropy dostala rostoucí nouze o dřevo. Hlavním problémem nebyl nedostatek lesů a dřeva, ale zejména chyběly komunikace. Krize se zaměřila na hledání řešení. Jedním z nich bylo lepší využití tehdejších zásob dřeva a také umělé zalesňování. Také pokusy nahradit dřevo jinými zdroji vedly k těžbě kamenného uhlí a rašeliny. Pro majitelé jednotlivých pozemků se tak otevřely velké možnosti, ze kterých chtěly, co nejvíce vytěžit. Někdy byly dobré podmínky, které umožňovaly vznik širšího trhu, na druhé straně se jinde do cesty kladly překážky, které vedly k rozbití izolovanosti feudálních panství. Jednou z takovýchto překážek bylo právě salašnictví (Pitronová, 1968).

¹ Maramureš – horská oblast, kterou najdeme v nejsevernější části rumunských Karpat.

2.2 Pojem Valach, Valaši

Tímto termínem se označovali pastevcí, kteří se starali o početná stáda ovcí v horských oblastech, které byly do té doby hospodářsky nevyužívány. Již v první oblasti, kde valašští pastevcí dorazili (Zakarpatská Ukrajina) došlo k asimilačnímu procesu s místním zemědělským obyvatelstvem. Tito obyvatelé převzali mnohé prvky valašských kolonistů např. specifické formy života v horách, valašské právo aj. Také valaši převzali něco málo od místního obyvatelstva. Díky těmto vzájemným asimilačním procesům poté pojem Valach, přestal být používán jako synonymum pro rumunskou národnost, ale znamenal především označení pro chovatelé ovcí a koz, kteří žili salašnickým (pasteveckým) způsobem života v horských i podhorských oblastech a přijali tento „*valašský*“ způsob života (Štika, 2007).

Také český historik Josef Macůrek (1901-1992) se ve své práci *Valaši v Západních Karpatech v 15. – 18. století* věnuje objasnění tohoto pojmu. Slovo Valach dle něj v minulosti označovalo pastevce ovcí, později také horského zemědělce. V této práci však poukazuje na to, že povaha Valachů byla v období 15. – 18. století „*cizí*“ a to jak na severozápadním Slovensku, jihozápadním Polsku, jižním Těšínsku, tak na východní Moravě. Dle J. Macůrka nelze opomíjet etnickou otázku u Valachů. Tento „*etnický živel*“, který postupoval ze středních Karpat až na východní a zčásti také na střední Moravu během své cesty neztrácel na straně jedné pozůstatky svého původního (rumunského) etnického jádra a na straně druhé přijímal prvky nové. Nelze tedy popírat pozůstatky původního (tj. rumunského) valašského etnického jádra. Ve všech oblastech, které valašská kolonizace zasáhla, se zachovalo také mnoho rumunských charakteristických prvků např. v původní materiální kultuře, užívaných názvech mezi pastýři, při zpracování ovčích produktů, názvů hor, míst aj. (Macůrek, 1959).

2.3 Kolonizace Moravskoslezských Beskyd

Na české území, týkající se zejména nejhornatější části Valašska, rozlehlé části Beskyd, Javorníků, Bílých Karpat při hranici se Slovenskem, a v menší míře i nejužší položených oblastí Vsetínských a Hostýnských vrchů dorazili valašští kolonisté na konci 15. století, zejména pak v 16. století. Až do konce 15. století bylo námi sledované území, tedy horská oblast jednotlivých východomoravských panství minimálně využívána a také nebyla svými majiteli příliš ceněna, jelikož zejména dřevo se těžilo v blízkosti obcí. O této skutečnosti svědčí také fakt, že v těchto málo osídlených horských oblastech nebyla také pevně stanovena hranice jednotlivých panství. Samotná vrchnost i zemská správa se začala o tuto problematiku vymezení hranic zajímat až v době, kdy právě Valaši začali tato místa v rozsáhlé míře využívat (Štika, 2007).

První Valaši se svými stády dorazili na Moravu koncem 15. století, patrně i se svými rodinami. Poté po celé následující 16. století docházelo k setkávání lidí, kteří pocházeli ze dvou odlišných hospodářských sfér – *pastevecké a rolnické*. V tehdejší panující hospodářském systému bylo postavení Valachů svobodnější. Nemuseli robotovat, museli však vrchnosti platit poplatky za pronájem jednotlivých pastvin a také jí odváděli naturální dávky. Po příchodu na Moravu si Valaši udrželi vlastní samosprávu, která se vyznačovala úřadem valašského vojvody a valašským právem, které samotná vrchnost respektovala. Domácím obyvatelstvem i vrchností byli Valaši považováni za cizince, se kterými bylo výhodné žít v dobrých přátelských vztazích. Valaši byli přínosní svým specifickým způsobem hospodaření a také fyzickou zdatností. Avšak na druhé straně se vrchnost po určité době začala Valachů obávat a uvažovala o jejich vypovězení z osídlených oblastí. Valašští kolonisté se usazovali v oblasti zemědělských obcí, které ležely v blízkosti hranice slovensko-moravské. Valaši pásli svá stáda hrubovlnných ovcí bez omezení. Přezívali v horských údolích a pronajímali si také právo na kácení stromů. Často svá stáda pásli daleko od svých stálých sídel. Všeobecně se předpokládá, že domácí obyvatelstvo v prvních letech se příliš na salašnickém způsobu hospodaření nepodílelo. Domácí obyvatelstvo se vyznačovalo rolnickým způsobem hospodaření. Postupem času však začali vstupovat mezi Valachy jako pasáci jejich stád, což byl jeden z hlavních způsobů, díky kterému se seznámili se salašnictvím (Štika, 2007).

Postupně také docházelo k vzájemné asimilaci Valachů s domácím obyvatelstvem. Domácí obyvatelstvo přejímalo salašnický způsob hospodaření a Valaši postupně získávali půdu, kterou obdělávali, čímž se přibližovali postavení domácích zemědělců. Došlo ke vzniku a šíření specifické lidové kultury, kterou označujeme jako „*valašskou*“. Během 16. století tak název Valach nepatřil jen valašským kolonistům, ale označoval všechny chovatele „*valašských*“ hrubovlnných ovcí. Od konce 16. století se podmínky pro další rozvoj salašnictví postupně začaly měnit. Pod horami začaly vznikat nové obce např. moravský svět se rozrostl o Zděchov, Halenkov a Nový Hrozenkov. Rožnovské panství se rozšířilo o nové obce Valašskou a Malou Bystřici, Hutisko, Solanec a Dolní, Prostřední a Horní Bečvu. Hukvaldské panství o Čeladnou, Ostravici, Trojanovice aj. Osadníci těchto nově vznikajících obcí většinou nepřicházeli do liduprázdného území. V mnohých případech zde již stály usedlosti, které patřily k obcím starého osídlení (Štika, 2007).

2.3.1 Pasekářská kolonizace

Pojmem paseky byly označovány nově vzdělané půdy, které se nacházely ve výše položených místech více či méně vzdálených od obce. Současně označovaly také hospodářské a obytné objekty, které byly na této půdě vybudovány. Také hornatá oblast východní Moravy vytvářela velmi dobré podmínky pro jejich zakládání (Štika, 2007).

Počátky pasekářské kolonizace v dané oblasti spadají do první poloviny 16. století. Rozmach nastal zejména pak v 60. a 70. letech 16. století. Pasekářská kolonizace rozšiřovala pozemky „*domácích obyvatel*“ vesnice směrem do hor a výše položených oblastí. Během této kolonizace byly káceny lesy. Oblast největšího rozšíření tohoto typu kolonizace se nacházela mezi Příborem a hukvaldským zámekem, dále mezi Klokočovem a Vlčovicemi. Také v okolí města Frenštátu a povodí řek Ondřejnice, Čeladná, Ostravice. V ostatních částech panství bylo pasekářství rozvinuto v menší míře. Pasekářská kolonizace společně s kolonizací valašskou byly jednou z hlavních příčin vzrůstu mnohých vesnic (Vašutová, 2008).

2.3.2 Ovčiny a panské salaše

Na panských dvorech se ovce chovaly na Moravě ještě před příchodem valašských kolonistů. Chovaly se zde ovce tzv. „zemské“. Pásly se podobným způsobem jako hovězí dobytek. V období 16. – 17. století došlo k velkému rozmachu hospodaření šlechty ve vlastní režii, rozšiřovali jednotlivé panské dvory a zakládali dvory nové. Samotný způsob hospodaření na panských salaších dokládají účetní záznamy, které jsou uchovány v archivu vsetínského panství. Chov těchto zemských ovcí převažoval ve čtyřech dvorech frýdeckého panství a také tehdejšího panství hukvaldského. Ke konci 19. století byla již většina těchto panských salaší zrušena (Štika, 2007).

2.3.3 Javořiny

Způsob pronajímání jednotlivých pastvin se postupně měnil, díky narůstajícímu zájmu. Situace byla jiná na počátku valašské kolonizace a v polovině 16. století, kdy se Valaši začali stávat také usedlími zemědělci. Salaší začalo přibývat. Do hor začali přicházet také pasekáři. Zejména z těchto důvodů došlo ke změně způsobu pronájmu jednotlivých pastvin. Do té doby Valachům vrchnost pronajímala většinou neohrazené rozsáhlé plochy hor, kdy k tomu dostačoval pouhý název např. Kněhyně, Radhošť, Ondřejník aj. Nové smlouvy už jednotlivé pronajaté pastviny blíže lokalizovaly a také se začaly objevovat různá omezení a zákazy. Pronajímané horské pastviny byly nejčastěji označovány jako tzv. javořiny. Pronajímatel jednotlivých „javořin“ začal plně využívat svého postavení a nájemcům i ostatním účastníkům hospodaření toleroval práva, která nebyla v rozporu s jeho záměry. Na základě tohoto hlediska vrchnost respektovala tradiční praxi a valašské právo. Nájemné jednotlivých javořin se od 15. až do 18. století neustále zvyšovalo. Zatímco dříve bylo Valachům dáno pronajaté území jen orientační a mohli se pohybovat po horách se svými stády volně, již v 17. století byly pro pastvu určeny konkrétní javořiny. Podobné to bylo také s využíváním jednotlivých pastvin např. stáda valašského dobytka se počtem nesměla přiblížit polnostem usedlíků. Dále také nařízení chránit vzrostlé stromy na javořině. Vrchnost stále více začala svou vůli prosazovat (Štika, 2007).

3 Salašnictví v obecních kronikách

Pro bližší poznání problematiky salašnictví v daném regionu jsou bezesporu významným pramenem staré obecní kroniky. Zaměřil jsem se především na obce okresů Frýdek – Místek a Nový Jičín. Zmínky jsem našel u obcí: Dolní Líštná, Komorní Lhotka, Krásná, Morávka a Bordovice. Dané kroniky mají velkou vypovídací hodnotu a jedná se o informace dosud nepublikované.

3.1 Z kroniky obce Dolní Líštná

Kronika se zmiňuje v kratším úryvku o fojtovi Martinu Sikorovi, který v roce 1678 choval až 230 ovcí. Dozvídáme se zde také o průběhu odvádění ovcí na salaš nebo také o původu slova Košařiska². Cituji (překlad z polského jazyka): „*Ovce stály přes noc v ohradách zvaných koczarami, které byly přenosné, až do období zimy*“ (Kronika obce Dolní Líštná). Právě od košárů je odvozen název Košařiska. Najdeme zde také obrázkovou dokumentaci k danému tématu např. vyobrazení bači.

3.2 Z kroniky obce Komorní Lhotka

V Komorní Lhotce bylo salašnictví odedávna hlavním zdrojem obživy chudého lidu a ještě před rokem 1848 bylo kvetoucí živností. Osazováním a stálým přibýváním lidu, darovala vrchnost svým poddaným právo na „*vyrubování*“ chrástů a lesů a za jisté platy a desátky i k postavení příbytku. Když se pak vrchnost nalézala ve finanční tísní, pozemky odprodávala, dávala výsady a za jistý poplatek osvobozovala od robot a jiných panských povinností.

V této kronice najdeme zmínky k dnes již zaniklým salaším Ropička, Kyčera aj., které založil Bartek Walach společně s občany Komorní Lhotky. Kronika podává cenné informace o jednotlivých salaších a jejich historickém vývoji. V kronice se uvádí, že: „*Na salaši Ropizczka (Ropička) bylo tehdy 327 ovcí a 17 koz. Nejvíce měl Jiří Suszka č. 45, a to 54 ovcí a 8 koz. Bartek Walach byl od roku 1647 fojtem a zůstal od roboty na panském osvobozen. K roku 1721 byl fojtem Jan Walach, syn Bartka a později Jakub Walach, do roku 1762. V roce 1762 převzal*

² Košařiska – podhorská obec v oblasti severovýchodní Moravy.

fojtství a grunt č. 51 zeť Walachův Jiří Sikora, vévoda salaše. Největší stav ovec byl v roce 1942 a to 265 ovec. Chov ovec za II. sv. války se zvyšoval skrze vlny. V roce 1950 bylo na salaši 205 ovcí a v roce 1951 bylo 137 ovcí. V roce 1952 bylo 152 ovcí a v roce 1953 bylo 145 ovcí, v roce 1954 pak 154 ovcí“ (Kronika obce Komorní Lhotka). Najdeme zde také cenné informace, týkající se seznamu majitelů a podílníků na jednotlivých salaších z roku 1836 a 1860.

3.3 Z kroniky obce Krásná

Kronika nám podává zajímavé informace o každodenním životě pastevců na salaši. Např. o výši jejich výtěžku z jednotlivých ovčích produktů, vyplácení pastevců, dále jsou zde také informace o hierarchii mezi pastevcí. Zajímavou a poutavou formou jsou zde popsány také osobní vztahy mezi jednotlivými pastevcí: *„Bačové měli mnoho nepřátel, i mezi sebou se hněvali a navzájem si škodili. Který bača pásal na špatnějším salaši, záviděl tomu, který měl bujnější, porostlou trávu a hleděl mu uškodit kouzly. Když byl bača chytrý, snadno si pomohl a nemoc vrátil na stádo škůdcovo, jak se skutečně prý stalo u Lysé hory“* (Kronika obce Krásná). Nechybí zde také salašnický folklór, zejména ovčácké písně, kterými si bačové krátili dlouhou chvíli.

*„Ovce, moje ovce,
Nech vás pase kdo chce.
Já vás pást nebudu,
Rač k musice půjdu.
Když jsem z lesa vyšel,
Muziku jsem slyšel,
Tak líbezně hrála,
Až poskakovala, Ho, ho, ho, pu, pu, pu,
Na polani už su tu.“* (Kronika obce Krásná).

3.4 Z kroniky obce Morávka

Kronika popisuje osud místního obhájce a bojovníka za práva zemědělského lidu Jana Koloničného, který zemřel v roce 1917. Kronika uvádí zajímavý příběh a osud tohoto hrdiny, který byl spjat také se salašnickým způsobem života. Tento místní hrdina vyrostl ve zdejší obci na salaších, které byly tehdy v držení předních valašských rodin, zabývajících se salašnictvím. Život salašníků jak popisuje kronika „*byl volný i za tuhé roboty*“. Avšak k velké změně došlo v roce 1853, kdy vyšel tzv. „*císařský patent č. 130*“, který upravoval práva salašníků. Sám Jan Koloničný proti tomuto postupu bojoval a odmítal tyto nová nařízení přijmout. Dovolával se starých práv na základě tzv. „*pergamenu hrabat Oppersdorfů a Pražmů, kterými byli práva na salaše na věčné časy stvrzena*“. Nakonec Jan Koloničný svůj boj prohrál, když: „*Byl chycen a v řetězech do Těšína odveden. Tu 9 měsíců nevinně seděl v žaláři v okovech jako největší zločinec. Těšínskému arciknížeti velmi na tom záleželo, aby panské revíry se zaokrouhlily a salaše na horách byly zrušeny. Proto největší buřič Koloničný měl býti násilím přiveden k poslušnosti a jeho potrestání mělo býti výstrahou k utišení ostatních. Teprve když povolili všichni ostatní salašníci a když také Koloničnému vzali nejen salaš, ale i jeho majetek, koně, dobytek, nářadí a úrodu, pustili ho po devítiměsíčním těžkém vězení domů, kde našel vyrabovanou chalupu. Jeho salaš byla již posázena lesem a hlídali ji panští zřízenci. Koloničný umřel jako 82 letý stařec, ale na křivdy, pány horalům způsobené, nikdy nezapomněl*“ (Kronika obce Morávka).

Díky příběhu tohoto místního hrdiny se tak dozvídáme nové zajímavé informace o užívacích právech na salaši aj. Dále se kronika zmiňuje o malých salaších, které zde ještě po nějaký čas přetrvaly. V roce 1913 bylo na Morávce 13 salaší: „*Na Velkém Travném a na Slavíči po dvou, na Malém Travném, Na Byčinci, Okrouhlici, Polce, Babinci, Kalužném, Smrčině (část v Řece) a v Lipovém po jednom*“ (Kronika obce Morávka). Kronika je tedy také velmi cenným zdrojem z hlediska historických dokladů o existenci jednotlivých salaší, které již dávno zanikly.

3.5 Z kroniky obce Bordovice

Kronika podává informace o lichnovském fojtovi z Javorníka, který pásával ovce. Dále také informace o jednotlivých salašnických stavbách jakými byli: košár a koliba. Košár je v kronice popisován jako: „*Místo, kde se ovce sháněly a byly přes noc a přes poledne. Košár se měnil. Když ovce nadělaly v košáře hnoje, rozebral se košár a postavil se něco dále, nebo jinde a tak hnojili bačové luky nebo pole, či košarovali. Košár bylo místo ohrazené košatinami, které byly propletené vrbovým proutím a jednotlivé košatiny se zatloukaly do země kolem místa, kde měly být ovce zavřené*“ (Kronika obce Bordovice).

Také zde nechybí zmínka o podobě místní koliby: „*Koliba byla malá chaloupka z neotesaných klád se 2 okénky. V kolibě byla pekařská pec, topilo se z jizby, pak stůl, kolem stěn lavy (na kůlech v zemi zaražených přibité desky a jednoduché lůžko (pohrádka). Koliba měla síňku a hned vedle někdy komůrku a někdy i chlívky pro vepře*“ (Kronika obce Bordovice).

Dále se dozvíme o častých jménech ovcí, pastýřském psu, nebo podobě, výrobě tzv. pastýřské fujary a dalších vybaveních pastevce. Cituji: „*Nerozlučným společníkem valacha byl pastýřský pes. Ovčáctí psi byli cvičeni a dosti učenliví. Valach měl většinu ovcí pojmenovaných jako: Okaja, Bakša, Birka, Liška, Smurka, Bystrá, Srnka aj. Když bylo po snídani a ovce se dobře pásly, vytáhl Valach ze zápasu fujaru a pískal. Fujára byla píšťala podobná klarynetu, jen delší a dělali si je Valaši sami. Vyhledali rovnou hůlku lískovou, až jako ruka tlustou s bambulatým kořenem, odměřili patřičnou délku, uřezali a vyřali bambulovitý kořen. Pak opatrně na polovici hůlku rozštípli. Vnitřek nožem vyřezali, pak složili a lýkem třešňovým pevně omotali a na koncích nitěmi pevně utáhli. Pak udělali do ní nahoře jazýček štěbenec z javorového dřeva, nadělali po délce několik dírek a byla fujara hotová. Dále měl Valach bič (kocar) a obušek podobný dnešním dřevěným obuškům, jenže hořejšek byly železná sekyrka a dosti ostrá. Obušku říkali též valaška*“ (Kronika obce Bordovice). Nechybí zde také podrobný popis průběh pracovního dne pastevce nebo informace o výrobě mléčných produktů.

4 Salašnické názvosloví

Pro poznání salašnického názvosloví byla pro mne cenným materiálem etnografická monografie *Valaši v kraji Přerovském, praví Arkádové moravští, jejich posvátné hory, obyčejové a národní písně*. Autorem je Josef Heřman Agapit Gallaš (1756-1840), který byl významným moravským malířem, lékařem a spisovatelem. Dnes tato etnografická část Gallašovy pozůstalosti patří k nejzajímavějším, byť nikoli k nejprobádanějším. Dalším bohatým zdrojem ohledně salašnického názvosloví je příspěvek pedagoga, jazykovědce, etnografa a významné osobnosti moravské vzdělanosti a kultury druhé poloviny 19. století Františka Bartoše (1837 – 1906) v článku *Moravské Valašsko, kraj i lid*. Zejména část, věnující se nejčastějším jménům, která dávali pastevci svým ovčím.

4.1 Salašnické názvosloví dle J. H. A. Gallaše

Salaš – ve valašském dialektu toto slovo označuje obširnou paseku, na které se během letního období choval ovčí nebo hovězí dobytek a užitek z něho se shromažďoval (Gallaš, 2005).

Salašáci – v moravském dialektu označení pro pastevce ovcí (Gallaš, 2005).

Grůň nebo grůník - je rámě jedné hlavní hory mezi dvěma potoky (Gallaš, 2005).

Pyrt - označuje chodník, po kterém se přemísťují ovce na pastvu nebo zpět na salaš (Gallaš, 2005).

Suchopár - označuje místo, na němž se málo trávy nachází (Gallaš, 2005).

Suchár - označení pro suchý dub nebo buk (Gallaš, 2005).

Sušice - suchá jedle (Gallaš, 2005).

Rástoka, rostočka - označuje lesní „*proudek*“ nebo potůček (Gallaš, 2005).

Solisko – označuje místo, které bylo vyloženo kamením a kde se ovčím sypala sůl (Gallaš, 2005).

Koliba – označení pro velkou stavbu, která je zhotovena z desek. Tato stavba sloužila bačovi k přespávání a také k výrobě a uchování mléčných výrobků (Gallaš, 2005).

Košár – tímto termínem se označovala ohrada, která byla většinou přenosná a kde se pásly ovce (Gallaš, 2005).

Košářisko – místo, na které se přenesse košár (Gallaš, 2005).

Krdel - označuje stádo ovcí od dvou i více set (Gallaš, 2005).

Podešár – označení pro tlustý trám, který se dává v kolibě pod střechu, na něj si Valaši své hrnce a misky pokládají (Gallaš, 2005).

Komorník aneb komorka – je z desek stlučená, dvířkami opatřená police, ve které se uchovává bryzda (Gallaš, 2005).

Kunchar – označení pro pevné bukové dřevo, které je dlouhé a silným ramenem opatřené, na jeho rameně je upevněn kotlík, v němž se žinčice vaří (Gallaš, 2005).

Galeta - dřevěná nádoba, do níž se mléko nebo žinčice slévá (Gallaš, 2005).

Butýra nebo putyra – označení pro dřevěnou nádobu, v níž se sražené mléko nebo ovčí tvaroh dohromady hněte a stláčí (Gallaš, 2005).

Masnice – známá nádoba, ve které se smetana stlouká (Gallaš, 2005).

Čerpák - je z tvrdého dřeva vydlabaný korbek, z něhož se žinčice nebo mléko popíjí (Gallaš, 2005).

Pancíř - je z tenkých železných řetízků vyrobený, užívá se při mytí kotle. Potom kotek dobře čistý je. Dle Gallaše každý bača, chtěl-li mít úctu a vážnost a dobré mléko a žinčici musel udržovat dobrou čistotu (Gallaš, 2005).

Kromě kotle musel mít bača čisté i ostatní nádoby, které používal na salaši např. hrotky, korbele, dřevěné misky, talíře, lžíce cedítka, plachty aj. (Gallaš, 2005).

4.2 Nejčastější pojmenování ovcí dle F. Bartoše

Pastevci dávali svým ovcím rozmanitá jména, která byla nejčastěji odvozena od barvy ovcí např.

Babuška – tak byla pojmenována černá ovce, která měla přes nos a také přes hlavu bílý pruh (Bartoš, 1880).

Bělíca – jméno pro ovci, která byla celá bílá a měla hladkou vlnu (Bartoš, 1880).

Drlina – jméno pro ovci s bílou srstí a „*krupkovatými*“ nohama (Bartoš, 1880, s. 379).

Ďubka – jméno pro ovci, která měla tzv. „*černé d'ubečky*“ po celém těle (Bartoš, 1880, s. 379).

Fajka – jméno pro ovci s černou hubou i nosem (Bartoš, 1880).

Lajka – jméno pro ovci, která měla bílou vlnu, prorostlou chlupy černými až do ryšava (Bartoš, 1880).

Murgaša – jméno pro ovci, která byla strakatá a na nohách měla „*černé punčošky*“ (Bartoš, 1880, s. 379).

Okaja – jméno pro ovci, která měla kolem očí černá kola (Bartoš, 1880).

Další jména ovcí byla často odvozována od jmen jiných zvířat např.

Kočka – jméno pro ovci bílou a silnější (Bartoš, 1880).

Koníček – jméno pro ovci, která byla velká a vysoká (Bartoš, 1880).

Sýkorka – jméno pro ovci, která měla kolem očí červenavé pruhy na způsob křídel (Bartoš, 1880).

Pastevci přiřazovali ovcím jména také podle jednotlivých údů a celé postavy např.

Čulka – jméno pro ovci s kratičkýma nohama (Bartoš, 1880).

Dudaňa – jméno pro ovci, co měla tlustou „*hubu*“ (Bartoš, 1880, s. 380).

Hlavaňa – jméno pro ovci s velkou hlavou (Bartoš, 1880).

5 Salašnická sezóna

5.1 Redyk

Názvem redyk se označoval první den salašnické sezóny, kdy se ovce hnaly do hor na salaš. Tomuto dni předcházela také řádná příprava, ke které patřilo včasné zjištění početního stavu ovcí jednotlivých zájemců, dále také označení ovcí jejich majiteli, jakož i oddělení jehňat od matek *tzv. odlučání* (Horák a kol., 2011).

Na Valašsku začínal redyk čtrnáct dní před sv. Duchem, tedy kolem 1. května, kdy se jehňata odlučovala od svých matek. Poté ovce byly vyháněny na salaš, kde pobýly po dobu přibližně 16-22 neděl. Délka pobytu závisela především na klimatických podmínkách. Jehňata se nechávala doma, část se chovala pro plemeno a část se prodala. Samotná cesta do hor na salaš měla svůj pevně stanovený rituál. Nejprve šel gazda s bačou. Za nimi šlo celé stádo. Honák a chlapci, kteří stádo doprovázeli, ovce popoháněli. Vzadu průvodu vezl gazdův pacholek na voze všechno potřebné salašnické náčiní a také nádoby např. kotel na žinčici, máselnici na stloukání másla, hrnce, gelety na dojení mléka aj. (Jeřábek, 1986).

Tento den, byl doprovázen také řadou obyčejů např. v den výhonu na salaš hospodář při východu ze dvora ovce poplival, a pomocí *tzv. četyanky* je pokropil svěcenou vodou a přežehnal křížem. Místy jim vplétali červenou pentličku do ocasu. Všechny tyto obyčeje a rituály měly stádo ochránit před uřknutím. Po celou cestu pochodu se také hlasitě povolávalo na ovce, zpívalo, troubilo na trubu a někdy dokonce i střílelo. Hlavní důvody, proč se tak dělo bylo zaprvé, že ovce *tzv. bahnice* tesknily za jehňaty a veškerý hluk a střelba je měla zmást a vystrašit, aby se pak držely pospolu. Zadruhé hluk a střelba měla pastevce a stádo ochránit před zlými silami. K tomu sloužily větvičky, které si bača zastrkoval za klobouk (Marec, 2011).

5.2 Příchod na salaš

Po příchodu na salaš se ovce odehaly na pastvinu, kde se pod dohledem svých majitelů, kterým se říkalo *tzv. míšaníci* popásaly a zvykaly si na život ve stádě. Bača jako majitel salaše zde zůstal spolu ještě s některými míšáníky, kteří mu pomáhali postavit košár (ohrada pro ovce), nachystat dříví a další potřebné práce. I samotné otevření koliby mělo svůj rituál. Při vchodu do koliby nejprve vkročil bača a za ním gazda. Bača se pomodlil a poprosil Boha o štěstí a dobrou salašnickou sezónu. Obvykle se stádo z pastvy vracelo kolem poledne, kdy se poté bača se svými pomocníky věnoval rozdělování ohně. Ohni v kolibě se přikládá velký význam, přisuzovala se mu magická, čarodějná schopnost. Jiný oheň se v kolibě rozdělovat nesměl, jelikož podle pastevců jen první, svatý oheň chránil horský salaš za bouře a před údery hromu (Marec, 2011).

Pokud bačovi oheň vyhasl, bylo to považováno za zanedbání dostatečné péče. Založení nového ohně mohlo znamenat zlé znamení a tak se bača raději vydal pro oheň do jiné koliby v okolí (Drápala a kol., 2010).

5.3 Míšání - významný obyčej prvního dne na salaši

Tímto názvem se označovaly všechny organizační i obyčejové praktiky, které se vázaly k začátku salašnické sezóny. Častěji se však tímto názvem myslel jeden významný obyčej prvního dne. Tento obyčej se konal kolem poledne v době, kdy se ovce spolu s pastevcem vraceli z dopolední pastvy na salaš. V tento den, když majitelé ovcí přihnali stádo ke kolibě, valach si obtočil psa, ovčáka třikrát kolem nohou, aby poslouchal a netoulal se. Poté se obvedlo stádo ovcí třikrát kolem stromu (buk, javor). Valach se psem šel popředu a ovce za ním. Pod bukem stál bača, který měl v jedné ruce *tzv. geletu* (nádoba na dojení mléka) se svěcenou vodou a druhou rukou kropil ovce. Poté, co ovce zavřely do košáru (ohrady pro ovce), poklekl pastevec na zem a pomodlil se za štěstí a Boží požehnání. Tento obyčej probíhal podobně na všech místních salaších (Marec, 2011).

5.4 Závěr sezóny - tzv. rozsád

Salašnická sezóna končila *tzv. rozsadem*, který se odehrával kolem sv. Václava. Ovce se po posledním podojení vyhnaly před salaš, kde se ještě trochu popásly a poté se již bača, společně se stádem a míšániky vydali zpět do dědiny. Bača před odchodem ještě musel uhasit oheň. Uhlí a horký popel rozsypal před kolibu a vatru zalil vodou. Asi týden po ukončení pastevecké sezóny se salašská chasa i míšaníci sešli buď v hospodě, nebo u některého gazdy a domlouvali se na rozdělení výnosů ze salaše (Horák a kol., 2011).

Nejdříve se z výnosu odpočítala odměna pro zaměstnance salaše a poté sýr pro míšániky. Další položky šly na nákup 4-6 pecnů chleba a 6-8 mázů kořalky pro všechny zúčastněné. Ke zbytku tržby se připočítávaly také tržby za nadbytečný sýr, prodané máslo, platy za obsetí pozemků, výtěžek z dřeva, aj. Každý z míšaníků dostal z této tržby podíl na základě počtu jeho ovcí, které měl na salaši. Tím byla sezona uzavřena (Horák a kol., 2011).

6 Salašnictví a salašnické hospodaření

Salašnictvím je označován zvláštní způsob chovu ovcí, který se uplatnil na našem území konkrétně: na východní Moravě, východním Slezsku, na Valašsku a také na Těšínsku. Základem salašnictví je extenzivní chov ovcí na horských pastvinách. Tento zvláštní způsob chovu ovcí je také do značné míry podobný alpskému, skandinávskému a balkánskému chovu. Samotné salašnické hospodaření zabezpečovalo především hospodářskou produkci salaše. Zahrnovalo organizaci pastevní plochy, řád každodenních prací na salaši, dělení užítku, složení zaměstnanců a také vlastnické poměry. Salašnické hospodaření na východní Moravě a také Těšínsku vykazovalo výrazné souvislosti a podobnosti se salašnictvím v karpatských oblastech (Macek a kol., 1968).

6.1 Hierarchie zaměstnanců na salaši

Pracovní specializace i počet salašské chasy se během staletí měnil. Hlavním znakem však bylo, že na salaši byli zaměstnáváni zejména lidé všestranně schopní, nebojácní, nesměli se zaleknout různorodé práce, nevítaných hostů, přírodních živlů aj. Svou práci si zpestřovali hudbou, zpěvem nebo výrobou dřevěných nástrojů např. fujary či dalších upomínkových a užitkových předmětů ze dřeva (Horák a kol., 2011).

Pomyslnou hlavou salašnického hospodaření byl *bača*, který měl na starosti především výrobu sýru, starost o jeho uchování a následné dělení mezi jednotlivé vlastníky ovcí. Během dne *bača* také vypomáhal při dojení mléka, sypal ovcím sůl a také udržoval oheň na salaši. Staral se také o přípravu stravy pro své zaměstnance a také na ně dohlížel – *valachy, hoňáky* (Drápala a kol., 2010).

Podřízenými *bači* byli *valach* a *hoňák*. *Valachem* byl označován svobodný chasník, který pásal ovce a pomáhal *bačovi* s dojením. Při větším počtu ovcí se na salaši nacházel také tzv. *hoňák* nebo *ogar*, který pomáhal *valachovi* s pastvou ovcí, při dojení a také se staral o přihánění ovcí. Všichni společně přespávali v kolibě, *bača* spával na lavici, *valach* a *hoňák* na zemi (Bartoš, 1880).

Velmi podrobný popis bači a valacha nám podává ve své studii J. K. Pilečka: „Bača byl muž vážený, ženatý, znal všechny lidi z širokého okolí, věděl celou jejich genealogii a rád o nich vyprávěl, aniž by chtěl někoho pomluvit. Také rád vyprávěl o vojně. Byl to člověk chytrý, poctivý, vtipný. Na druhé straně však byl přísný a svědomitý, zejména ve svém povolání. Celé léto se mnohdy ani na okamžik nevzdálil ze své koliby. Své ovečky velice měl rád, vychvaloval je nad ostatní zvířata. Také učil lásce a soucitu k ovečkám valacha a hoňáka“ (Jeřábek, 1986, s. 235).

Valacha popisuje J. K. Pilečka jako: „Muže dospívajícího, štíhlého, který má zdravé, červené tváře. Je to mladík vyvinutý, rozumný, který mnohdy neposlušnou ovečku potrestá, nikdy jí však neublíží, jelikož ovečka je zvíře užitečné. Co se týče oděvu Valacha je jednoduchý – košile je z hrubého plátna a širokými rukávy, na nohách má těsně přiléhající nohavice z bílé huně řemenem dvakrát kolem pasu obtočené. Na nohou má papuče kůží podšité a na hlavě tzv. širáň, vysoký, plstěný klobouk se širokou střechou“ (Jeřábek, 1986, s. 236).

Nepostradatelným pomocníkem na salaši byl také salašnický pes, který především ochraňoval stádo při pastvě i celou salaš. Platy zaměstnanců salaše závisely na „funkčním zařazení“. Odměna za vykonanou práci byla poskytována jak v naturálních dávkách např. sýr, máslo, žinčice, tak v penězích (Horák a kol., 2011).

6.2 Každodenní práce na salaši

Každodenní práce na salaši měly svůj pevně stanovený řád. Jak uvádí J. K. Pilečka, který ve své studii podává poměrně podrobný popis každodenního života na salaši: „*Život na salaši jest velmi pravidelný, den jak den stejný, ať svátek čili nic*“ (Jeřábek, 1986, s. 238).

6.2.1 Pastva ovcí

Každé ráno, když bača vstal, budil pasáky k dojení ještě před východem Slunce. Poté již Valach šel s ovce na pastvu. Valach měl na sobě přehozenou huňku³, obušek a čagan v ruce. Když dorazil na pastvu, obrátil se k ovcím, ustoupil dozadu, aby tak ponechal ovcím větší prostor. Valach během pasení popocházel se svým psem a stádo hlídal. Když hrozilo nějaké nebezpečí: „*Hvizdnul rta ovce pronikavým hvizdem a okřikl je: "vakeša", "dubraňa", "bělica"! aneb prostě "ovečka", kde tam, už zas tam deš?!"* (Jeřábek, 1986, s. 236).

Ovce byly většinou naučeny pasterce poslouchat, avšak v opačném případě si musel Valach pořádek udělat sám např. hodil po ovci hrudou, kamenem nebo ji vyšlehal pod nohy. Valach také nepásl své stádo na jednom místě, ale popocházel spolu s ovce po pastvinách. Za půl dne tak prošel postupně celé pastvisko. V poledne Valach ovce svolával pronikavým hvizdem. Po ukončení pastvy Valach kráčel v čele stáda zpět na salaš. Poslušnost ovcí si během odchodu na salaš udržoval prutem. Když přšelo, pasterce se vrátil zpět na salaš, vypil si svou žinčici, kterou potřeboval pro získání další síly k práci na salaši. Po svačině a pastvě následovaly další pravidelné práce (Jeřábek, 1986).

³ Druh oděvu, který si pasterce přehazoval přes ramena.

6.2.2 Dojení

Při dojení ovcí měl valach k dispozici geletu⁴, která byla ve vrchní části opatřená příčkou, když se do ní nadojilo mléko. Každá geleta se musela dobře umýt a od rána do poledne se vysoušela na Slunci. Při dojení si valach sedl na tzv. *pomostek*. Nejblíže u strunky seděl bača, vedle něho nebo naproti Valach, každý z nich měl geletu mezi koleny. Všechny ovce k dojení svolával tzv. *hoňák*. Při dojení chytl dojič nejdříve levou rukou, potom pravou ovci za zadní nohy, postavil si ji mezi natažené nohy zadkem k sobě, tak aby měl pravou nohu ovce na pravé, levou nohu na levé straně gelety. Poté ji chytnul váček (veménko) levou rukou a pak i rukou pravou způsobem, že váček obejmul prsty. Poté váček tiskl dvakrát až třikrát, dokud nezačalo mléko téct do gelety. Při dojení byly většinou ovce hodné. Avšak vyskytly se i jedna nebo dvě nehodné, kterým se říkalo tzv. *vojenky*. Poslušnost si pastevci získávali u takových ovcí vyšleháním pod nohy prutem. Každá ovečka musela být podojena nebo jinak by mohla potratit nebo vysušit mléko. Dojilo se třikrát za den od sv. Máří Magdalény (Jeřábek, 1986).

Později po svátku sv. Jana se dojilo už jen dvakrát denně (ráno a večer). Hygienické návyky při dojení a starém způsobu sýrařského hospodaření byly respektovány různě. Velmi důležité však bylo dbát na dobrou čistotu dřevěného nádobí. Toto nádobí se na salaši drhlo vřelou vodou a po každém použití se muselo pořádně vydrhnout. Např. gelety se musely umývat po každém dojení, jelikož tvarohovina a zbytky ostatních mléčných výrobků pronikaly až do samotné struktury dřeva a znehodnotili by tak nádobí pro další sýrařské využití. Z tohoto důvodu byly také samotné koliby zakládány v místech, kde byl poblíž dostatek užitkové vody a také zde musel hořet neustále oheň, díky kterému se voda nahřívala (Kunz, 1957).

⁴ Salašnická, dřevěná nádoba, která sloužila k dojení mléka.

6.2.3 Výroba sýra a sýření

Po dojení bača zanesl mléko do koliby. V kolibě z gelet do putyry⁵ mléko přecedil, načež je „*podpusťil ještě teplé glagou (syřidlem), tj. roztokem z telecího žaludku a přistavil k teplu*“ (Jeřábek, 1986, s. 237). Asi po půl hodině se mléko začne srážet a bača jej musí ještě rozmíchat. Za druhou půl hodinu i dříve je již sýr na dně putyry usazený a žinčice od sýru oddělena. Poté bača přikryl geletu destičkou, sedl si na ní, postavil putyru před sebe a vyhrnul si rukávy. Putyru nahnul k sobě a podložil si jí dřevěnou třínožkou. Poté začne sýr brát rukama, vkládá jej do čistého *tzv. cedilka* tj. plátěného šátku, který potom zaváže a zavěsí na dřevěný klín, který je do stěny koliby zaražený, aby odkapala žinčice. Žinčici pak vléval do kotle, který visel nad vatrou a vařil jí (Jeřábek, 1986).

Žinčice se brzy během vaření začíná na svém povrchu měnit v bílou vrstvu – smetanu nebo *tzv. urdu*, na které se tvoří hrbolky. Tyto jednotlivé hrbolky se pak jeden po druhém rozpuknou a bílá pěna se rozlije po povrchu. Když všechny hrbolky zmizí, je to znamení, že je žinčice uvařená. Poté se smetana sebere a vloží do máselnice, kde se stlouká v máslo. Na dně kotle po vaření žinčice se usadí drobký plovoucího sýra, *tzv. rak*. Vykapaný sýr pak bača ukládá na *tzv. komárník*⁶ (Jeřábek, 1986).

Zde tvarohová hrudka zrála, bača ošetřoval její povrch, který se rosil někdy i víc, než týden. Záleželo na počasí (především jeho suchosti). Dobře vyschlá hrudka by poté neměla téct. Avšak byla o to menší na váze. Z tohoto důvodu také někteří bačové klamali své podílníky tím, že hrudku ještě před dělením vnořili do horké žinčice. Tímto způsobem se na povrchu hrudky vytvořila hutná kůra, která zastavovala vysychání sýra. Taková hrudka však někdy po nakrojení byla až příliš vlhká na pohled a zboží bylo označeno na nejakostní. V úpadkové fázi sýraření se mléko již nezpracovávalo na salaších, ale denně se donášelo do obydlí. Zesýření se lidově říkalo *tzv. odsýření*, které nejlépe probíhalo za teploty nadojeného mléka (28 – 32°). Provádělo se po každém dojení, když byl dostatečný počet ovcí. Byla-li vyšší teplota, tak se přidalo více syřidla, díky kterému vznikl tvrdý sýr, který byl vhodný k uzení *tzv. záškorník*. Při průměrně teplotě vznikl sýr, který byl

⁵ Dřevěná nádoba, sloužící k uchování sýru např. brynzy.

⁶ Dřevěná police, na které se ukládají vyrobené mléčné produkty.

vhodný pro výrobu brynzy. Syřidlo se v lidovém podání označovalo jako *tzv. glag* (Kunz, 1959).

6.2.4 Zavažování

Ačkoliv každodenní práce na salaši měla svůj pevně stanovený řád a pravidelnost, přesto existovala jedna výjimka, kterou bylo zavažování⁷. Přibližně 14 dní po nahnání ovcí na salaš byl ustanoven bačou ten, na kterém se všichni podílníci shodli. V jejich přítomnosti se každá ovce zvlášť podojila a mléko se přeměřilo. Dala-li ovce více než 1/8 l mléka dostal za ni míšáník 5 kg sýra, podojila-li méně, dostal za ni pouze 3 kg sýra. Podojila-li ovce méně, než 1/16 l mléka za ní nedostal nic. Musel se spokojit s tím, že se jeho ovce alespoň zdarma pásala na salaši (Jeřábek, 1986). Ovce, která dávala půl žejdlíku, se nazývala „*celka*“. Ovci s čtvrt žejdlíkem se říkalo „*půlka*“. Ovci, která nadojila ještě méně se říkalo „*nicálka*“. V tomto případě se sýr už nevyvažoval a ovce se někdy už ani nedojila. Dojivost ovcí končila většinou ke konci října. Zvažování se prováděla i dvakrát za sezónu – na jaře a pak na konci léta (Kunz, 1959).

6.2.5 Mléčné výrobky ze salaše a jídla z nich připravená

V době, kdy se ovčí mléko zpracovávalo na salaších, měl tento proces dva základní směry. Prvním směrem byla výroba sýra, druhým výroba másla.

Drobený sýr, brynza – vznikala tak, že se hrudkový sýr důkladně rozmělnil, osolil a poté uložil do putyrek⁸. Zde po několika dnech získal sýr charakteristickou vůni, a když byl dobře uložen i svou jakost si podržel déle. Někteří sýraři užívali jemně nastrouhanou kůru, která obsahovala hodně tuku. Po delším uležení brynzy se její povrch pokrýval křenovým listem, někdy i kopřivami, javorovým listem aj. Pak se nádoba pokryla *tzv. dýnkem*⁹ a zatížila kamenem (Kunz, 1959).

⁷ Měření dojivosti ovce, na jehož základě byla stanovena hmotnost sýra, kterou podílník dostane.

⁸ Dřevěné nádoby na sýr.

⁹ Dřevěné víko na nádobu.

Ovčí mléko – obsahovalo vysoké procento tuku a také hodně sýroviny, proto bylo určeno zejména na výrobu sýra a másla. Nepilo se. Míšením ovčího mléka s jiným např. kozím se snižovala jeho kvalita. Proto na základě staré lidové zkušenosti se mléko od kozy slévalo teprve s podojem 50 až 60 ovcí. Zkvašené ovčí mléko zhoustlo jako smetana a dostalo ostrou příchut'. Tato ostrost se snižovala přidáním sladkého kravského mléka. Ovčí zkvašené mléko se využívalo jako přídatek do rozmělněných brambor nebo do domikátu, syrnice – syrná polévka. Zkvašování mléka se provádělo až v posledních dnech pastvy (Kunz, 1959).

Syrovátka – je obsažena ve vrstvě zesyřeného mléka. Od sýroviny se odděluje roztřepáním tzv. *topárkou* a odkapáním. Ve svém syrovém stavu je nepoživatelná. Ve starší salašnické praxi byla syrovátka hlavním polotovarem k několika dalším mléčným výrobkům (Kunz, 1959).

Kapálka – je označení pro syrovátku získanou odkapáváním z hrudek sladkého sýra. Prvá obsahovala ještě nějaký tuk, proto se také zužitkovala. Poslední zbytky kapálky, které se vylučovaly ze sýra, však byly již bez užitku (Kunz, 1959).

Žinčica – syrovátka, která je přivedena do mírného varu, ze které se posbírала urda, která vyplynula na povrch při vaření. Žinčice se pila teplá, čerstvá. Někdy se vylepšila přidáním urdy. Žinčice byla využívána jak teplá, tak studená. Byla výtečným krmivem (Kunz, 1959).

Urda – část tuku, který zůstal v syrovátce a během vaření se dostane na povrch v podobě bílé pěny. Poté se sesbírá a střádá, aby se v konečné fázi mohl stlouct v máslo. Na salaši se urda využívala k maštění připravovaných jídel, hlavně omáček (Kunz, 1959).

Ovčí máslo – mělo bílou barvu a bylo břítké tzn., že mělo řídkou konzistenci, proto se uchovávalo v hrnku. Na základě lidových zkušeností je ovčí mléko také léčivější, je prudší, než jiné tuky a proto také bylo využíváno lékárníky, kteří byli jeho častými odběrateli (Kunz, 1959).

Ovčí podmáslí – pilo se čerstvé, zchlazené. Požívalo se s brambory nebo se z něj také vařila výborná polévka, které se na Valašsku říká tzv. *kyselica* (Kunz, 1959).

Cmer – vznikal jako pěnová sraženina při tavení ovčího nebo kravského mléka. Cmer se nakapával na chléb (Kunz, 1959).

Záškorník – vyráběl se způsobem, že se hranolky, které byly nakrájeny z hrudek dobře vyschlého sýru, uložily pod střechu, kde se kouřem zbarvily do žluta a ztuhly. Záškorník se pak strouhal jako *tzv. posypátko* na koláče (Kunz, 1959).

Sýr k mazání – se připravoval z hrudkového, tvarohového sýra, tím, že se nakrájené díly proložily lněným, ve vodě namočeným plátnem. Poté se jednou i dvakrát za den přeložily. Sýr díky těmto zábalům se zaležel, zvláčněl a získal máslovou konzistenci. Byl to chutný a vydatný pokrm (Kunz, 1959).

Obvyklou stravou na salaši byly zejména kaše a výrobky z ovčího mléka. Chléb, který se na salaš donášel, se jedl skromně, spolu se sýrem (Kunz, 1959).

7 Valašský vojvoda a valašské právo

Hospodářský život na horských salaších byl až do konce 18. století usměřován tzv. *valašským právem*. Např. na Rožnovsku se jimi řídili všichni chovatelé valašského dobytka. Na dodržování tohoto práva dohlíželi valašský vojvoda, valašská hromada a také valašský soud. Zajímavou postavou byl valašský vojvoda, se kterým se na moravském a slezském pomezí setkáváme v oblasti pěti panství, ležících při slovenské hranici od panství vsetínského až po knížectví těšínské. Na Rožnovsku jsou počátky této instituce spjaty se jménem Hrdokaj, který zde přišel spolu s některými dalšími valašskými kolonisty ze Slovenska. Přibližně až do 17. století si valašští vojvodové udrželi privilegované a v mnohém nezávislé postavení. Byli voleni valašským kolektivem. V pozdějších letech se postupně stávali spíše panskými úředníky, než zástupci valašských hospodářů (Štika, 1968).

Vrchnost po vojvodech požadovala, aby se starali a dohlíželi na dobrý stav panských lesů. Vojvoda také dbal na to, aby valaši nepásli ovce v mladší lesní kultuře, zbytečně nekáceli stromy nebo nerozšiřovali pastviny prostřednictvím vypalování lesa, což se často stávalo. Později tuto funkci přebíral tzv. *vrchnostenský polesný*. Vojvoda také kolem svatého Jana vybíral „*valašskou daň*“. Dále se staral o to, aby na každé javořině byl jen určitý počet dobytka. Vojvoda byl ve společnosti velmi váženou osobou a byl tak zván na různá úřední jednání. Mezi další povinnosti vojvody patřilo také dohlížet na salašnické hospodaření. Zejména na řádný chod jednotlivých salaší. Všechny organizační záležitosti i stížnosti se projednávali na valašských hromadách v období jara a podzimu. Na jarní hromadě se zaznamenaly počty ovcí, rozdělily se javořiny a poté se dohodlo konečné datum výhonu ovcí na salaš. Na podzimní hromadě se projednávaly i různé stížnosti, kdy se sešli i obvinění vrchaři a pastevcí. Při prokázání viny musel obviněný ušlou škodu zaplatit. Valašské právo na Rožnovsku zaniklo v 80. letech 18. století a s ním i úřad valašského vojvody. V lidové tradici se však poté ještě dlouho v paměti uchovala vzpomínka na poslední vojvodu (Štika, 1968).

8 Salašnické stavby

8.1 Koliba

Salašnická stavba, která sloužila jako sezónní obydlí pro pastevce ovcí a také se zde zpracovávaly jednotlivé mléčné produkty. Nejstarší doklady o kolibách na našem území pocházejí ze 17. století. Stavebně jednotlivé koliby byly řešeny různě. Byly jedno či víceprostorové. Vstupní část se označovala *koliba*, další část, která byla oddělená příčkou se označovala *tzv. komárník*. Ve vstupním prostoru koliby bylo otevřené ohniště, kterému se říkalo *tzv. vatra*, kde se také zpracovávaly mléčné produkty. V kolibě nechybělo také vybavení jako např. lavice, dřevěné nádoby, police aj. (Vařeka, Frolec, 2007).

F. Bartoš popisuje kolibu následovně: „*Koliba jest dřevěná bouda, odkorky pokrytá, na způsob střechy na nizounkých stěnách postavená. V pravém koutě stojí prkenný stolek, komárník řečený, na němž se suší hrudky sýra. Od kominika na levo při zadní stěně lava na posezenou a na spaní. Podél pravé stěny táhne se dřevěná „náspa“ od země trochu povýšená, na ní staví se všeliké náčiní salašnické. Zpředu postavena nízká lávka na posezenou a na přelízání z venku do koliby. Při levé stěně uprostřed jest vatra (ohniště) drnem ohrazená“* (Bartoš, 1880, s. 380).

Podle konstrukce bylo několik typů kolib:

Koliba otevřená – koliba se stavěla na základě rozlohy javořiny a doby pastvy buď jako krátkodobé přístřeší nebo jako roubená stavba. V obou případech byl její půdorys tak velký, aby pojal ohniště, místo k zpracování sýru, potřebné vybavení. Přístřeší této koliby je složeno z prken, na kterých jsou položeny kameny místo hřebů (Kunz, 2005).

Koliba se štítovým otevřením – je tvořena sedlovou střechou, kterou podpírají tři dvojice rozsoch. Přední strana je otevřená a boky koliby zčásti zapeřeny (Kunz, 2005).

Koliba s polosrubem – koliba s vysokou sedlovou střechou bez stropního záklopu, která je opatřena roubenými stěnami do výšky, kterou by překročil člověk (Kunz, 2005).

Koliba zvaná srúbek – jedná se o stavbu vybudovanou na *tzv. sanicích*, která se přetahovala z pastviny na pastvinu potahem. Proto část jejího vnitřního vybavení byla zabudována napevno (Kunz, 2005).

8.2 Košár

Košár označoval ohradu pro ovce, která byla umístěna na louce, pastvině nebo poli. Byla složená z několika plotů ve horizontální či vertikální poloze. Do 19. století byly košáry většinou nepřenosné, měly oválný nebo kruhový půdorys. Přenosné košáry začaly převládat od poloviny 19. století. Sloužily k soustředění ovcí přes noc, dojení, také k veterinárním úkonům aj. Mezi jednotlivými díly košáru se nacházela část s otvory, která sloužila k propouštění podojených ovcí *tzv. strungy* (Kunz, 2005). F. Bartoš popisuje košár následovně: „*Košar jest ohrada do čtyrhrana ze strunk sestavená nebo ze dřínek (podlouhlých deštic) spletená, v níž tolikéž struňgami oddělena honěnica. Košár postaví se na louce, ovce zůstanou na jednom místě 24 hodiny (pokud totiž se zavírají), pak se posouvá dál a dále, až se všeccka louka pokošaruje a tím i pohnojí. Když pohnojí jednu lučimu, „terigajů“ (stěhují) se na druhou. Každému míšaníku košaruje se rok“* (Bartoš, 1880, s. 380).

8.3 Pajta

Označení pro stodolu, kůlnu, ale také otevřené nadkrytí pro dobytek, na salaši ovce (Frolec, Vařeka, 2007). Pajta byla jednou z nejjednodušších salašnických staveb. Ovce se zde ukrývaly před nepříznivým počasím. Konstrukčně je podobná kolibě, která má pultovou střechu a štítové otevření. Pajta se také dala v případě potřeby přemístit. Popis pajty podle F. Bartoše: „*Proti kolibě asi na deset kroků postavená pajta, malá to ovčírna téhož způsobu jako koliba. Pajta rozdělena jest napříč třemi struňgami (lésami, bránkami) ve dvě. Zadní části, kde se shánějí ovce před dojením, říká se honěnica“* (Bartoš, 1880, s. 380).

9 Obyčeje, rituály a léčitelství valašských pastevců

9.1 Obyčeje a rituály

Samotný život na salaši byl provázen řadou pověrečných ustanovení a věrských představ. Nejvíce obyčejů a rituálů se týkalo prvního dne výhonu ovcí na salaš. Mezi jednotlivé obřady tohoto dne patřilo např. obhánění stáda kolem jedličky, rozdělávání živého ohně, přehánění ovcí přes oheň nebo jejich obřadné počítání (Jeřábek, 2004).

Obyčeje se vztahovaly také k přivítání hosta na salaši. Např. na rusavském salaši každý host i bez požádání dostal dva čerpáky žinčice proto, aby neodnesl požehnání. Nerado se vidělo, když host žinčici odmítl nebo dokonce vylil. Velká důležitost se také přikládala tzv. *četynce* (větev ze smrku), která se vkládala do gelety na zachycení nečistoty při dojení. Té kdyby se někdo zmocnil, mohl by škodit salaši, hlavně produkci sýra (Marec, 2011).

Výrazným obyčejem byl zákaz výměny košile. Od tohoto zvyku se začalo upouštět již koncem 19. století, kdy tradiční oděv pastevců vyměnili za pracovní. Na zániku tohoto obyčeje se podílely též stále častější návštěvy turistů. Zánik tohoto archaického obyčeje souvisel také se zákazem opuštění salaše (Marec, 2011).

9.2 Zákazy na salaši

Již od prvního dne zahájení pastevecké sezóny musely pastevci dodržovat řadu obyčejových ustanovení. Tato ustanovení měla zajistit prosperitu a ochraňovat stádo i pastevce od všech zlých sil. Některá nařízení velmi výrazně ovlivňovala způsob života pastevců. Např. jedním ze základních ustanovení byl zákaz odchodu ze salaše po celou dobu pastevcova pobytu tj. 20 týdnů. Platnost tohoto zákazu se zmírnila na konci 19. století. V této době nesměly na salaš také ženské návštěvy. Jedním ze striktních nařízení ještě v 19. století bylo nosit jednu košili po celou dobu salašnické sezóny. Košile se neprala. Na začátku salašnické sezóny se však napustila mastnotou např. urdou nebo ovčím máslem (Jeřábek, Brouček, 2007).

Pastevci museli dodržovat také půst, který byl významným zásahem do jejich způsobu života. Dodržoval se dvakrát týdně, obvykle ve středu a pátek. V těchto dnech se jedlo pouze jednou denně. Většinou pastevci jedli ovčí sýr a žinčici. Museli si také dávat pozor, aby jim při jídle a také sýření neukápllo na zem trochu mléka nebo žinčice. Toto nařízení platilo i pro návštěvníky salaše. Další zákazy a ustanovení se týkala např. péče o dobytek, kdy se během určitého období nesmělo na ovce křičet (Jeřábek, Brouček, 2007).

9.3 Čarovné schopnosti bačů

Víra ve speciální schopnosti bačů byla rozšířena po celé horské oblasti východní Moravy a Těšínského Slezska. Bačům byly přisuzovány léčitelské i „čarodějnické“ schopnosti. Bylo tomu tak i jinde v Karpatech. Tato schopnost byla přisuzována i pastýřům v nížinách. Pastevci měli velmi dobré znalosti jednotlivých léčivých bylin, vyznali se také v jejich pěstování a sbírání (Marec, 2011).

Např. při vydojení cizího stáda ve Valašské Bystřici – bača zatkl obušek (valašku) do stromu, kolem stromu poté vyryl holí kolo a přitom pronášel kouzelné formulky. Když za obušek několikrát zatahal, začalo se řinout do připravené nádoby mléko cizích ovcí. Né každý byl však úspěšný. Musel být narozen na sv. Jana Křtitele a rukojeť svého obušku musel uříznout o svatojánské noci a na druhý rok na Velký pátek s ním zajít do kostela. Teprve potom získá

čarovnou sílu. Jiný způsob „*braní užitku*“ se podle jednoho pamětníka z Bystřice mohl uplatnit pouze v noci před sv. Janem. K tomu posloužila nůše na trávu nebo i prostěradlo, které se táhlo po cizí pastvině tak dlouho, až bylo celé promáčené od rosy. Ve vlastní stáji z něj pak vyždímali vodu. Vlastní dobytek pak lépe dojlil, zatímco sousedův jakmile po této pastvině přešel, dojlil málo a často i onemocněl. Stačilo také potajnu vejít do cizího chléva a sebrat trochu exkrementů a ty doma spálit. Dobytek, od kterého pocházely, potom mohl ochořet a dojit špatné mléko (Marec, 2011).

9.4 Pastevec a příroda

Několikaměsíční život pastevců ovcí v přírodním prostředí a jejich dlouhá odloučenost od trvalých lidských sídel je naučila určité „*sebestatečnosti*“ a chápání, vysvětlování si přírodních jevů a tajemných úkazů, případně přizpůsobení si sil přírody pro své potřeby. Odkázanost na vlastní síly nutila pastevece poradit si v každé situaci bez vymožeností civilizace. Odráželo se to nejen v léčení dobytka, ale i v oblasti časové orientace, při předpovědi počasí, při léčení lidí a při celkovém zabezpečení prosperity chovu, který od pradávna tvořil důležitý zdroj obživy. Důležitá byla především starost o zdraví ovcí, případně hovězího dobytka. Při jejich onemocnění se používali tradiční lidové praktiky, ve kterých nechyběli také způsoby magického charakteru (Podolák, 1967).

Díky přírodě uměli bačové a pastevcí ovcí předpovídat počasí podle různých úkazů v přírodě. Např. na jedné salaši se počasí předpovídalo hlavně podle mléka, podle ohně v kolibě, a podle chování ovcí. Když se mléko zpěnilo, bylo to znamením pěkného počasí, v opačném případě to znamenalo déšť a chladné počasí. Když začaly na venkovní straně kotle hořet saze – nastane změna počasí k horšímu, bude pršet. Zlé počasí se také očekávalo, když byl měsíc v úplňku nebo bylo z velké vzdálenosti slyšet ozvěnu. Někteří pastevcí se orientovali také podle mraků a oblohy (Podolák, 1967).

10 Terénní výzkum – lokace zaniklých salašů v oblasti Beskyd

Je skutečností, že doposud nikdo z historiků či vlastivědných badatelů se nepokusil jednotlivé salaše v Moravskoslezských Beskydech lokalizovat. V této oblasti regionální historie je jedno velké „bílé místo“. Veškerá snaha nalézt k tomuto tématu více informací, vyzněla naprázdno. Jednotlivé prameny se pouze ojediněle zmiňují o salaších. Informovanost často končí pouze konstatováním, že se nacházely v blízkosti některé z obcí, resp. se uvádí název hory či pohoří, u níž stály, což však pro potřebu bádání je nedostačující.

Prvním předpokladem, aby bylo při mém terénním výzkumu z čeho vycházet, představovaly především dochované historické mapy. Některé salaše byly zakresleny již ve Vielandově (1736) a Nigriniho (1724) mapách Těšínského knížectví. Bližší lokalizaci jednotlivých salašů mi umožnily vojenské mapy, především 3. vojenského mapování z let 1836-1878. Nedocenitelné pro svou vypovídací hodnotu byly také mapy J. A. Grünenberga z let 1790 – 1793, které jsou uloženy v Zemském Archivu v Opavě. Šlo převážně o mapové plány, situační plány, katastrální mapy, přehledové mapy, lesní mapy apod. Poté byly získané výsledky aplikovány do současné mapy (geoportálu), určeny souřadnice zaměření a v neposlední řadě byly výsledky konfrontovány s leteckými snímky nalezených lokalit. Ačkoliv bylo především v první polovině 19. století mnoho salašů zrušeno z důvodu zalesňování pastvin, skutečností je, že téměř 50 % bývalých salašnických lokalit zůstalo nezalesněno až do současnosti.

Podívá-li se zasvěcený čtenář na jednotlivé mapky salašů, musí být překvapen jejich malou rozlohou. Původní rozloha byla často větší a časem se zmenšila zalesněním. Přesto zalesnění do dnešních dnů není většinou k našemu překvapení příliš rozsáhlé. Nejčastěji ubyla polovina rozlohy, dokonce někde nebylo nic. Výměra mnoha salašů na mapkách je často jen několik hektarů. To se ale nesrovnává se skutečností, že salaš vždy musel být soběstačným a prosperujícím ekonomickým celkem. Na situačních skicách z 30. let 19. stol., které byly podkladem pro první katastrální mapy, jsou pečlivě zakresleny a barevně odlišeny jednotlivé kultury zemědělské půdy. Orná půda, louky, pastviny. Na pastvinách jsou zakresleny řídce stojící stromy buď listnaté, nebo jehličnaté. Nic nebylo náhodou, nebo jen symbolicky. Byl docela věrně zachycen skutečný stav. Na pasinkách tehdy byly ještě zbytky původního lesa, z kterého vznikly, nebo už

nový nálet. Okolní lesy, značené tmavě, nebyly takové, jak je známe dnes. Byly smíšené, poměrně řídké, světlé, s častými bezlesými plochami a hlavně porost byl různověký. Je to opak dnešních lesů vypěstovaných podle moderní lesnické vědy. Ty jsou husté, tmavé, stejnoměrně vysázené jako zelí do řádku, většinou jednotného druhového složení a velké plochy stejného věku. V takovýchto lesích se pohodlně hospodaří a přinášejí i vyšší zisk z jednotky plochy. V lesích obklopujících staré salaše se dalo dobře pást a tak ačkoliv plocha pastevních ploch salaše byla většinou malá, okolní lesy byly jakoby bez konce a tedy úživnost byla dostačující. Plocha salašních pasinků na mapkách, to jsou plochy, na kterých se košarovalo. Tak třeba salaš o 100 kusech měl k dispozici plochu šest hektarů. Byl vykošarován za čtyři roky a pak se košarovalo znovu. Pro pastvu to zdaleka nestačilo, bylo třeba pást po okolních rozsáhlých lesích. A právě tento způsob hospodaření přispěl ve svém důsledku k zániku většiny salašů.

K nejpřísnějším zákazům a k nejrozsáhlejšímu zalesňování však došlo až od padesátých let 20. stol. To už se zdravým rozumem nemělo moc společného a napáchalo se mnoho škod, užitek téměř žádný. V té době už sto let ke škodám na lesích nedocházelo. Za těch sto se ale za několik generací vytvořila z lesnického personálu „zelená šlechta“ žijící si svým paralelním životem na rozdíl od ostatního vesnického lidu. Ta se stala všemocnou a ovládala život v horských oblastech. V ní se hluboce zakořenil názor, posilovaný i lesnickým školstvím, že pastva zvířat v lese je škodlivá. Vliv této lesnické vrstvy byl tak silný, že se v padesátých letech zákaz pastvy dostal i do zákona. Za les začaly být dle katastrálního zákona považovány i pasinky s roztroušenými stromy a se zakmeněním do 20%, tolik typické pro pastevní oblasti. Byly tak postiženy nejen Beskydy, ale celé Československo.

10.1 Seznam všech zlokalizovaných salaší v oblasti Beskyd

Během svého terénního výzkumu, zaměřenému na lokaci dosud neurčených salaší v Beskydech jsem zlokalizoval cca 110 salaší. V následující tabulce jsem sepsal všechny zlokalizované salaše se základními údaji, týkající se jejich názvu, přibližného umístění a také GPS souřadnic. Pro svou práci jsem vybral 10 salaší, u nichž samotný terénní výzkum blíže popíši. Výčet všech salaší uvedených v seznamu by vydal na samostatnou práci.

NÁZEV SALAŠE	LOKALITA	GPS SOUŘADNICE
Salaš Bačanka	kolem hory Ondřejník	X=742908, y=1132682
Salaš Bačův kopec	Palkovické hůrky	49.6124131N, 18.258161E
Salaš Beraní	Obec Bílá	X=458984, y=1145821
Salaš Bernatanka	Ondřejník	49.5609147N, 18.2977508E
Salaš Beskid	Čerchlaný Beskyd	X=443805, y= 1140027
Salaš Velká Polana	Velká Polana	X=479436, y= 1139366
Salaš Butořanka	Východně od Lysé hory	X= 463036, y= 1134953
Salaš Czelo (Čelo)	Noříčí	nelze přesně určit
Salaš Czorny (též Černá)	Staré Hamry	X= 457921, y= 1143054
Salaš Čupel	vrch Čupel	49.5219247N, 18.4282781E
Salaš Diurdoňka	Košařiska	X=444951, y= 1129672
Salaš Dolinky	Dolní Lomná	X=444609, y= 1138576
Salaš Dudov Huťkula	Ostravice	X=462981, y= 1139924
Salaš Durajka	Hrčava	X=433062, y= 1138787
Salaš Gavlonka	Hrčava	X=434107, y= 1138890
Salaš Girová	Mosty u Jablunkova	X= 436155, y=1138546
Salaš Godula	Komorní Lhotka	X= 452745, y= 1124101
Salaš Gruník	Košařiska	X= 444448, y= 1130165
Salaš Hajdušonka	Hrčava	X= 433804, y= 1139020
Salaš Hančačka	Ondřejník	X= 470215, y=1132289
Salaš Holubjanka	Kozlovice	49.6147942N, 18.2777308E
Salaš Horečky	Frenštát	X=480716, y= 1134178
Salaš Hrabčanky	Rožnov	X= 475126, y= 1140514
Salaš Hradová	Lysá hora	X= 462904, y= 1131393
Salaš Hrachové	Morávka	X= 452647, y= 1133992
Salaš Hůra	Kozlovice	49.6131119N, 18.2845117E
Salaš Jančurovice	Bílý Kříž	X= 458019, y=1139359
Salaš Javorový	Javorový	X= 448389, y= 1128105
Salaš Javořinka	kopec Javořinka	X= 463097, y= 1444910
Salaš Jedináčka	Hrčava	X=433615, y= 1138866
Salaš Jelitov	východně od Salajky	X= 446326, y= 1138405
Salaš Kalužné	vrchol Kalužný	X= 448161, y=1132658
Salaš Kamenité	Kamenitý	X= 446902, y= 1134059
Salaš Kamenné	sv. od Dolní Bečvy	X= 475126, y= 1140514
Salaš Kaňovice	Ondřejník	X= 471667, y= 1129256
Salaš Kavalčanka	Pstruží	X= 461209, y= 1148288

Salaš Kazničov	Sklenov	X= 477438, y= 1126241
Salaš Kladnická lučka	Kladnitá	X= 458530, y= 1143313
Salaš Kmoščanka	Ondřejník	X= 471793, y= 1129440
Salaš Kneblanka	Ondřejník	X= 470344, y= 1131958
Salaš Kněhyně	hora Kněhyně	49.4930614N, 18.3154750E
Salaš Kobylanka	jižně od Lysé hory	X= 461520, y= 1136081
Salaš Kolebisko	Nýdek	X= 434383, y= 1130072
Salaš Koliba	sv. od Hrádku	X= 436190, y= 1127626
Salaš Košárky	Ostravice	X=456490, y= 114964
Salaš Košary	Kozlovice	X= 474579, y= 1123743
Salaš Košařiska	vrch Ostrý	neurčeno
Salaš Košařiska	Mosty u Jablunkova	X= 437953, y=1139430
Salaš Kotlanka	Ondřejník	X= 471384, y= 1134006
Salaš Kotly	vrchol Skalka	X= 450112, y= 1136384
Salaš Kozinec	u obce Tyra	X= 445049, y= 1127633
Salaš Kozubová	Košařiska	X= 475787, y= 1140212
Salaš Krasna - Řepčonka	Krásná	X= 458628, y= 1133990
Salaš Krasna - Bernoška	Krásná	X= 458792, y= 1133548
Salaš Kršla	Ondřejník	49.5461175N, 18.2996606E
Salaš Kubulanky	Metylovice	49.5916228, 18.3253456E
Salaš Kurajka	Bocanovice	X= 442216, y= 1133869
Salaš Kyčera	Mosty u Jablunkova	X=440455, y=1139221
Salaš Kykula	Košařiska	X=444355, y= 1130548
Salaš Loučka	Bystřice	X= 436881, y= 1127660
Salaš Lukšinec	Beskydy	X=462790, y= 1139752
Salaš Malá Čantorije	U vrcholu Čantorije	X=436403, y= 1120130
Salaš Mizerov	Staré Hamry	49.4685947N, 18.4577717E
Salaš Mjaší	Trojanovice	X= 477392, y= 1137776
Salaš Mraznice	u Velkého Lučného	X= 458531, y= 1141529
Salaš Muchovice	Staré Hamry	49.5330739N, 18.4227206E
Salaš Muroňka	Visalaje	X= 456918, y= 1138047
Salaš na Ivančeně	Beskydy	X= 461948, y= 1132239
Salaš na Kladnaté	Kladnatá	X= 469976, y= 1146574
Salaš na Radhošti	Rožnov	X= 478148, y= 1139423
Salaš Nořičí	vrch Nořičí	X=474868, y= 1136883
Salaš Nytrová	Beskydy	X= 449944, y= 1135163
Salaš Okrouhlá	vrchol Okrouhlý	X= 475597, y= 1138786
Salaš Ostrý	Vrch Ostrý	X= 446720, y= 1130602
Salaš Ovčanka	Měrkovice	49.5995367N, 18.2280136E
Salaš Pastviska	Ondřejník	49.5654381N, 18.2840394E
Salaš Podbuřanka	Staré Hamry	X= 461469, y= 1142017
Salaš Poledňana	vrch Okrouhlice	49.4925944N, 18.4752811E
Salaš Prašivá	hora Prašivá	X= 456772, y= 1125232
Salaš Přísloup	Staré Hamry	X= 451634, y= 1128583
Vojkůvkova salaš	Pustevny	X= 475331, y= 1140213
Salaš Ropička	Morávka	X= 452672, y= 1126867
Salaš Roztoky	vrchol Slavič	X= 451792, y= 1133992
Salaš Rybářská koliba	Myslík	X= 475051, y= 1125579
Salaš Rychličanka	Kunčice p. Ondřejníkem	X= 472916, y= 1131710

Salaš Ryščanka	Ondřejník	49.5549661N, 18.3072675E
Salaš Skalka	Mosty u Jablunkova	X= 441092, y= 1139507
Salaš Slavíč	Hora Slavíč	X=453103, y= 1130668
Salaš Smrek	Čeladná	X= 468852, y= 1138545
Salaš Sošov	Bystřice	X= 434549, y= 1126797
Salaš Suchý vrch	Beskydy	X= 453346, y= 1126164
Salaš Suchý	Bukovec	X= 432584, y= 1137735
Salaš Šindelný	Řeka	X= 450259, y= 1129301
Salaš Šmiřanka	Metylovice	49.5908439N, 18.3234786E
Salaš Tobolanka	Beskydy	X= 474307, y= 1123587
Salaš Tomaščanka	Lhotka	X= 471051, y= 1129737
Salaš Travné	Krásná	X= 458679,8, y= 1129810,4
Salaš Uhorská	Kozlovice	X= 473838, y= 1130805
Salaš Ujmisko	Bílý Kříž	X= 458894, y= 1139752
Salaš Uplaz	Beskydy	X= 445419, y= 1139111
Salaš Valašská louka	Kunčice p. Ondřejníkem	X= 471938, y= 1136141
Salaš Velká Čantorie	Beskydy	X= 436205, y= 1121978
Salaš Velká Polana	Horní Lomná	X= 4444737, y= 1137246
Salaš Velký Kobylík	Beskydy	X= 461912, y= 1137136
Salaš Vojvodka a Soplanka	Ondřejník	X= 472116, y= 1127726
Salaš Zarembek	Košariska	X= 444954, y= 1130400
Salaš Zimný	Krásná	X= 459088, y= 1135209
Salaš Na salaši	Palkovice	49.6190603N, 18.2909436E
Salaš Žmelanka	Pstruží	X= 471649, y= 1132560
Salaš Salašek	Kozlovice	X= 475885, y= 1127895

10.2 Salaš Gírová

Gírová je název hory, kterou najdeme v oblasti Jablunkovského mezihoří. Výška hory je 840 m a je součástí obce Bukovec. Pod vrcholem této hory se nachází v současné době také turistická chata Gírová, která byla veřejnosti zpřístupněna v roce 1932. Daná oblast je také častým turistickým cílem.

Salaš Gírová na mapách

GPS: x=436155 y= 1138546

Na 1. vojenském mapování z let 1764 - 1768 je salaš Gírová uveden pod názvem „*Girrawa*“ (označení v polštině i v němčině). Je zde značka salaše a zobrazeny tři objekty. Na 3. vojenském mapování je pod názvem „*Girowa*“ (kóta 839). Není zde zakreslen žádný objekt. Dle leteckého snímkování je tu dnes turistická chata, která je také zobrazena i v mapě geoportálu. Koliby na tomto místě byly ještě v roce 1960.

Obr. 1: Salaš Gírová na 1. vojenském mapování z let 1764 – 1768

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

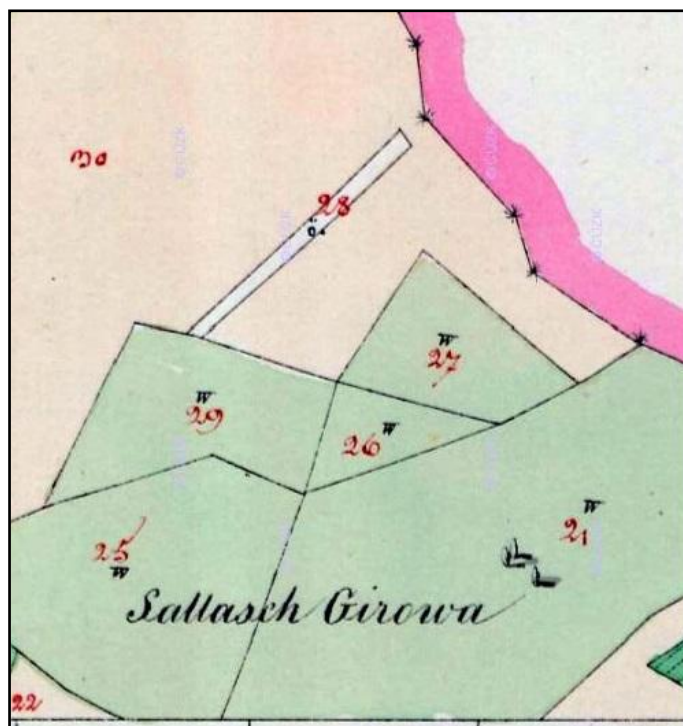
Obr. 2: Salaš na 3. vojenském mapování z let 1876 - 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 3: Salaš na 2. vojenském mapování z let 1836 – 1852

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 4: Salaš na mapě stabilního katastru

(Zdroj: <http://archivnimapy.cuzk.cz>)

Obr. 5: Gírová na mapě geoportálu

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 6: Gírová na leteckém snímkování

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 7: Salaš na Gírové z roku 1960

(Zdroj: Archiv Moravského zemského muzea – pobočka Frýdek - Místek)

10.3 Salaš Hradová pod Lysou horou

Salaš Hradová se nacházela v oblasti pod Lysou horou. Dochované zprávy dokládají, že zde salaš existovala ještě v 50. – 60. letech 20. století. Dnes na místě najdeme ještě pozůstatky koliby.

Salaš Hradová na mapách

GPS: x= 462904 y= 1131393

Na 3. vojenském mapování z let 1876 – 1878 je kopec nazván „*Hradowa*“ a je zde zakreslena i pastvina salaše. Na indikační skici z roku 1833 je pastvina salaše uvedena pod názvem „*Hradeežný*“. Na leteckém snímku je vidět původní zástavba s pajtou a kolibou. Majiteli salaše byla rodina Veličků. Salaš byl zrušen okolo roku 1956 z důvodu zalesňování. Salaš patřil pod správu hukvaldského panství.

Obr. 8. Hradová na mapě stabilního katastru z roku 1839

(Zdroj: <http://archivnimapy.cuzk.cz>)

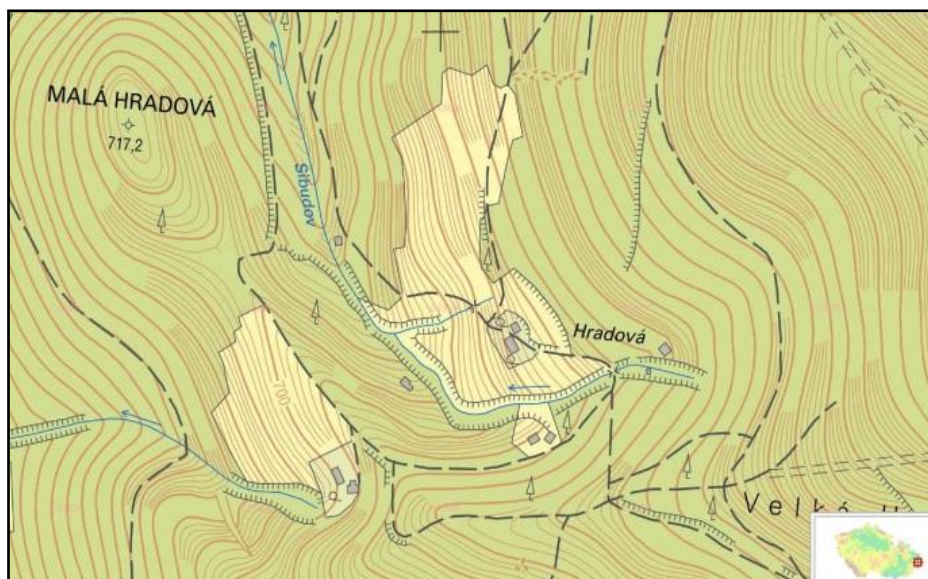
Obr. 9: Salaš na 3. vojenském mapování z let 1876 - 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 10: Salaš Hradová na indikační skici z roku 1833

(Zdroj: <http://archivnimapy.cuzk.cz>)

Obr. 11: Hradová na mapě geoportálu

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 12: Hradová na leteckém snímkování

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

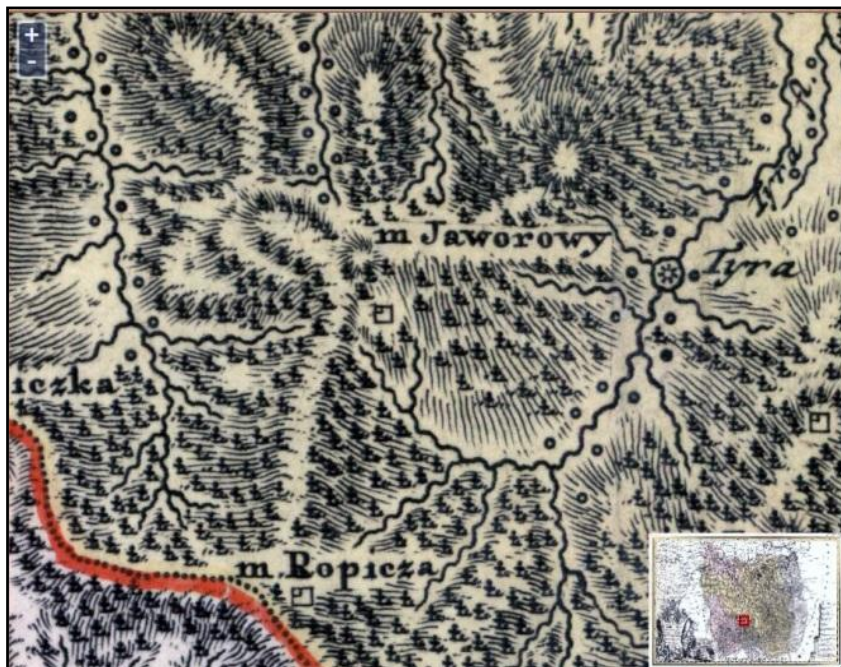
10.4 Salaš Javorový

Vrch Javorový se nachází v oblasti Moravskoslezských Beskyd. Javorový dosahuje výšky 1032 m. Dnes pod vrcholem najdeme turistickou chatu, sjezdovky a také různé běžecké trasy.

Salaš Javorový na mapách

Salaš Javorový je vyobrazen na Vielandově mapě Těšínska, která pochází z roku 1736, kde je označen pod názvem „Jaworowy“. Javorový je také zakreslen na Nigriniho mapě z roku 1724. Na 1. vojenském mapování je salaš zakreslen s nápisem „Jaworowa“. Vedle salaše je tu vyznačen i objekt koliby. Na 3. vojenském mapování s nápisem „Sallasch Jaworowy“ je zakreslen vedle pastviny také salaš poblíže kóty 832. Na současné mapě geoportálu je objekt zakreslen také, stojí zřejmě na místě bývalé koliby. K roku 1720 se uvádí pod názvem: „Auf dem Jaworowym oder Schindelnyem“.

GPS: x= 448389 y= 1128105

Obr. 13: Javorový na Vielandově mapě Těšínska z roku 1736

(Zdroj: <http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/028/158/2619322319/>)

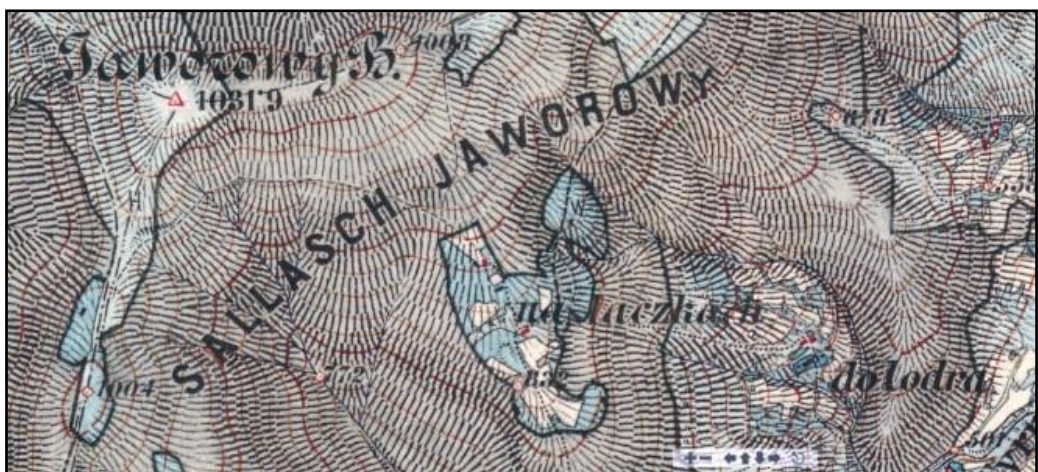
Obr. 14: Javorový na Nigriniho mapě z roku 1730

(Zdroj: <http://www.muzeumct.cz/eshop/?cp=2986>)

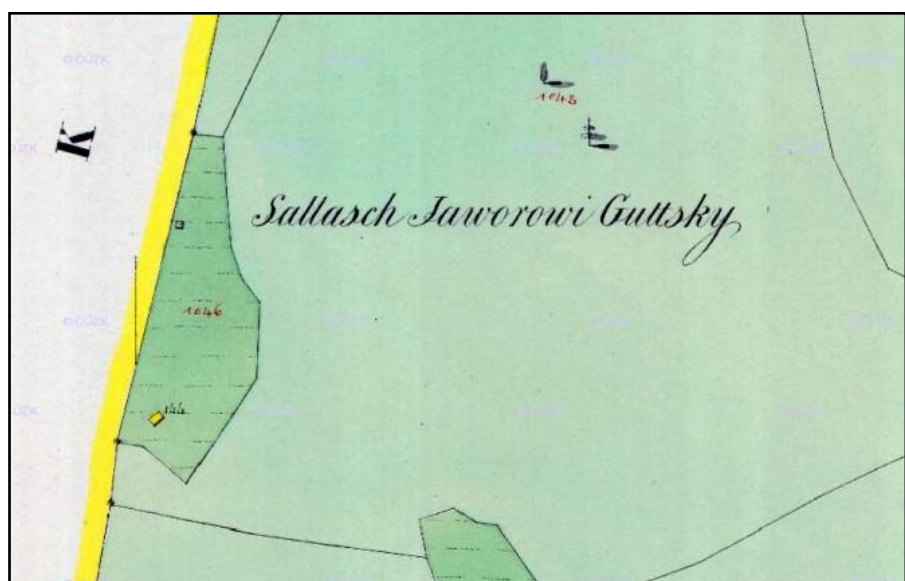
Obr. 15: Javorový na 1. vojenském mapování z let 1764 – 1768

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

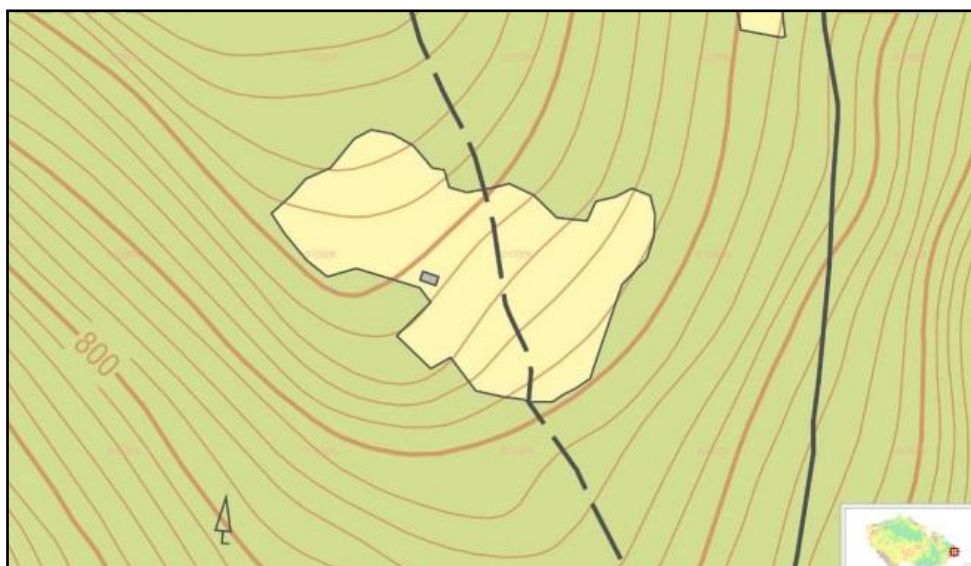
Obr. 16: Javorový na 3. vojenském mapování z let 1876 - 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 17: Javorový na mapě stabilního katastru z roku 1836

(Zdroj: <http://archivnimapy.cuzk.cz>)

Obr. 18: Salaš Javorový na mapě geoportálu

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 19: Salaš Javorový na leteckém snímkování

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

10.5 Salaš Kamenité

Kamenitý je horský hřeben o výšce 810 m. O historii zdejšího salašnictví se dozvídáme díky osobě Jana Lisztwana z Kamenitého, díky kterému se zachoval cenný dokument, pocházející z roku 1847. Jedná se o opis spisu, který je doplněn i mapkou salaše. Díky tomuto dokumentu se tak dozvídáme, že na této salaši měli pastevcí právo jen na 180 jochů (cca 104 ha pastvin), kde bylo povoleno pást 20 krav a 250 ovcí, které byly rozděleny mezi jednotlivé podilníky (Korzenny, 2001).

Salaš Kamenité na mapách

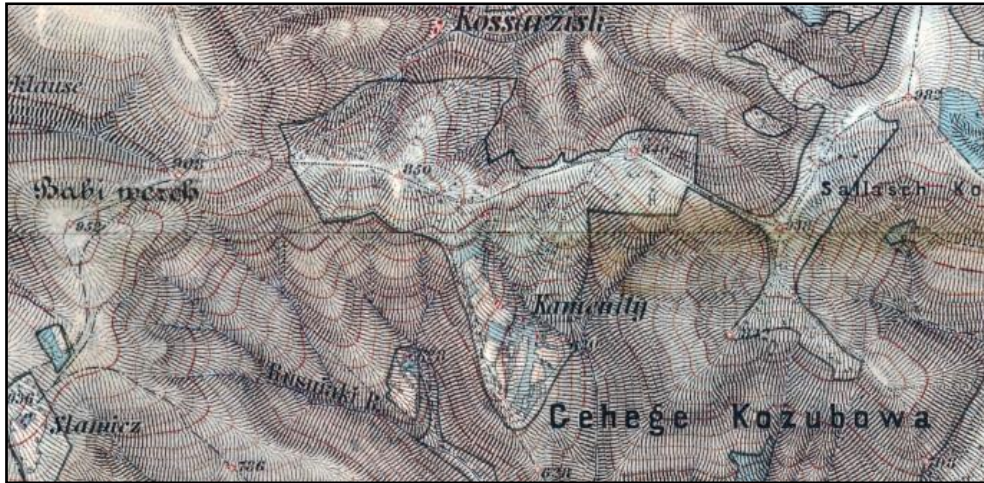
Na Nigriniho mapě Těšínska z roku 1736 je salaš zakreslen jihozápadně od vrcholu hory. Pastvina je zakreslena i na 3. vojenském mapování z let 1836 -1878. Dle leteckého snímku tu dnes stojí cca 10 objektů, což dokládá i současná mapa geoportálu.

GPS: x=446902 y= 1134059

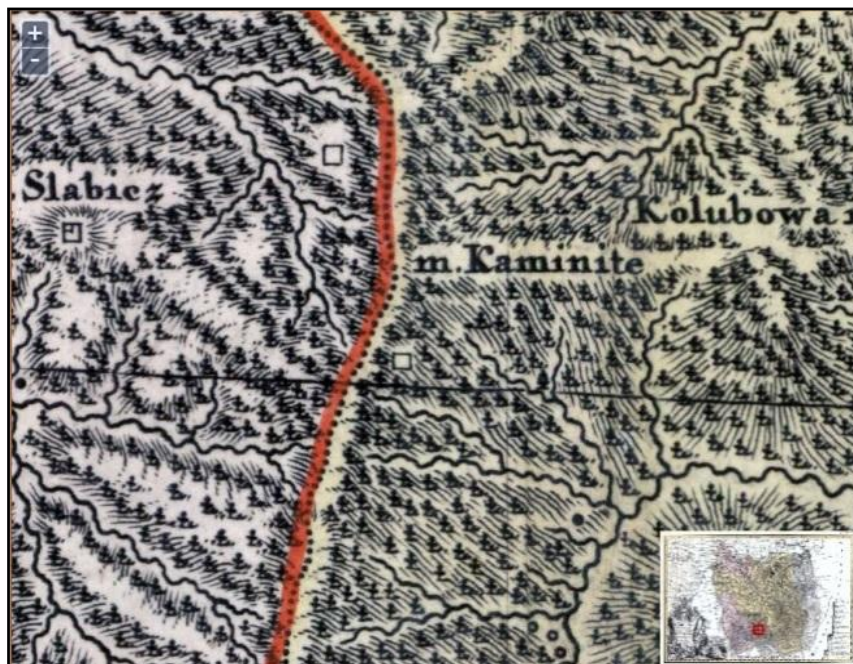
Obr. 20: Kamenité na 2. vojenském mapování z let 1836 – 1852

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

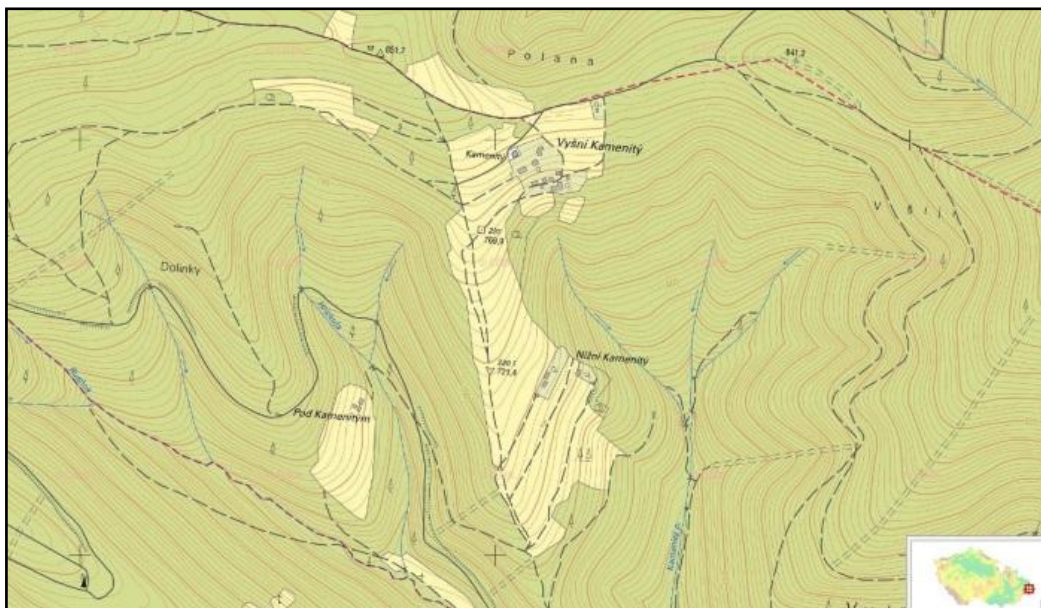
Obr. 21: Kamenité na 3. vojenském mapování z let 1876 - 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 22: Kamenité na Nigriniho mapě z roku 1736

(Zdroj: <http://www.muzeumct.cz/eshop/?cp=2986>)

Obr. 23: Kamenité na mapě geoportálu

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 24: Kamenité na leteckém snímkování

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

10.6 Salaše v obci Krásná (Řepčonka a Bernoška)

Obec Krásná se nachází v Moravskoslezském kraji v okrese Frýdek – Místek. Jedná se o horskou obec, která je také častým turistickým cílem.

Salaše Řepčonka a Bernoška na mapách

Oba salaše jsou zakresleny na Vielandově mapě z roku 1736. Na 3. vojenském mapování z let 1876 – 1878 jsou pozemky salašů vyznačeny.

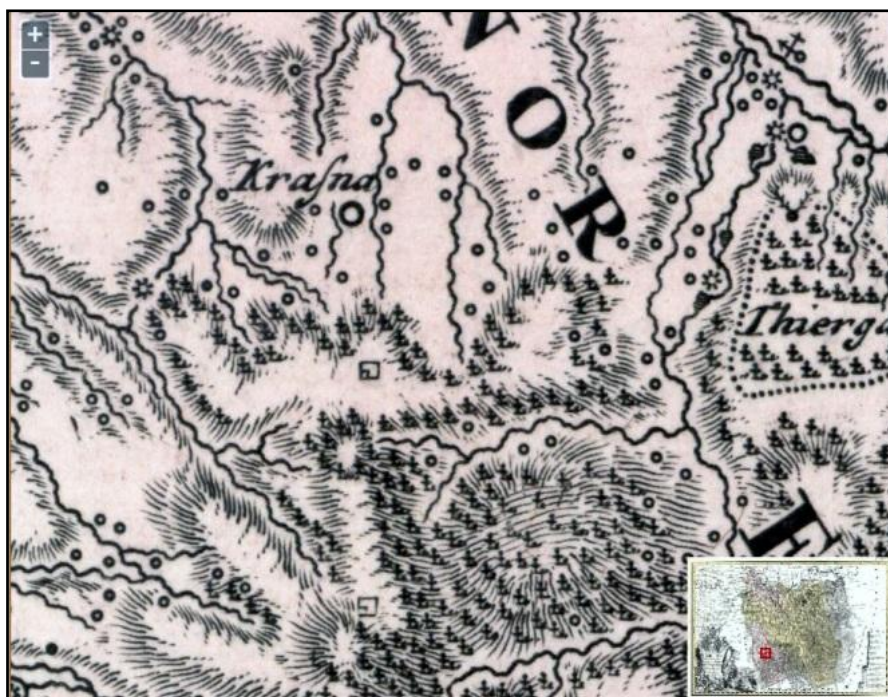
Řepčonka GPS: x= 458628 y= 1133990

Bernoška GPS. X= 458792 y= 1133548

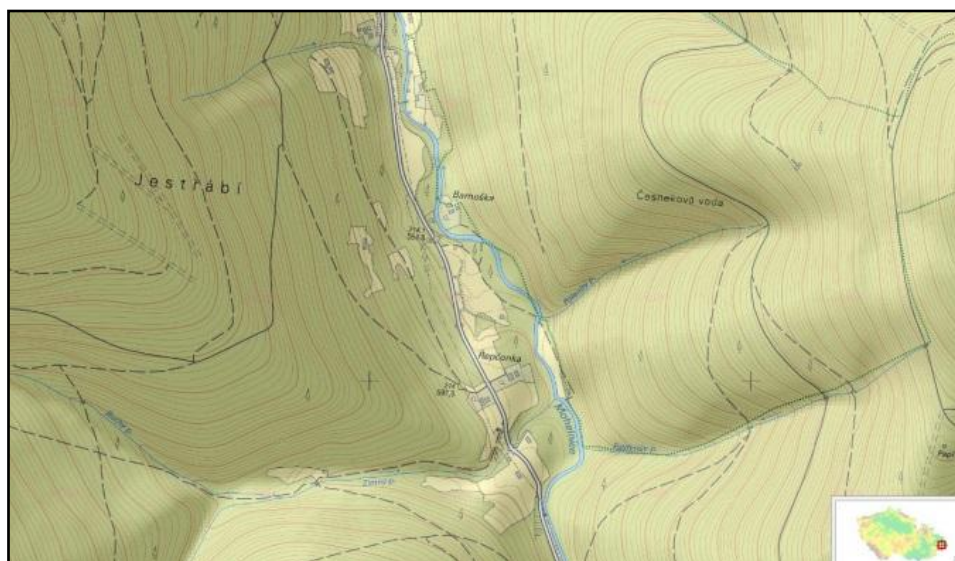

Obr. 25: Obec Krásná na 3. vojenském mapování z let 1876 - 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 26: Saláše na Vielandově mapě Těšínska z roku 1736
(Zdroj: <http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/028/158/2619322319/>)

Obr. 27: Saláše na mapě geoportálu
(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 28: Salaše na leteckém snímkování

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

10.7 Salaš Kavalčanka

Kavalčanka je označení pro horskou osadu, která je součástí Moravskoslezských Beskyd.

Salaš Kavalčanka na mapách

GPS: x= 461209 y= 1148288

Salaš je zakreslen na indikační skici z roku 1833 patřící panství Hukvaldy pod názvem „Kavalczanka“, je zde vyobrazen objekt koliby s příslušenstvím. Je zakreslen také na 3. vojenském mapování z let 1876 – 1878, kde je západně od vrcholu kopce zakreslena i koliba včetně rozsahu pastviny. Dle současných map je zde v místech salaše stálé osídlení. Přesné místo koliby by mohli znát tito místní usedlíci. Na revírní mapě Kozlovic z roku 1836 je uveden jako majitel Kavalčanky jistý Georg Kočičak z č. 16.

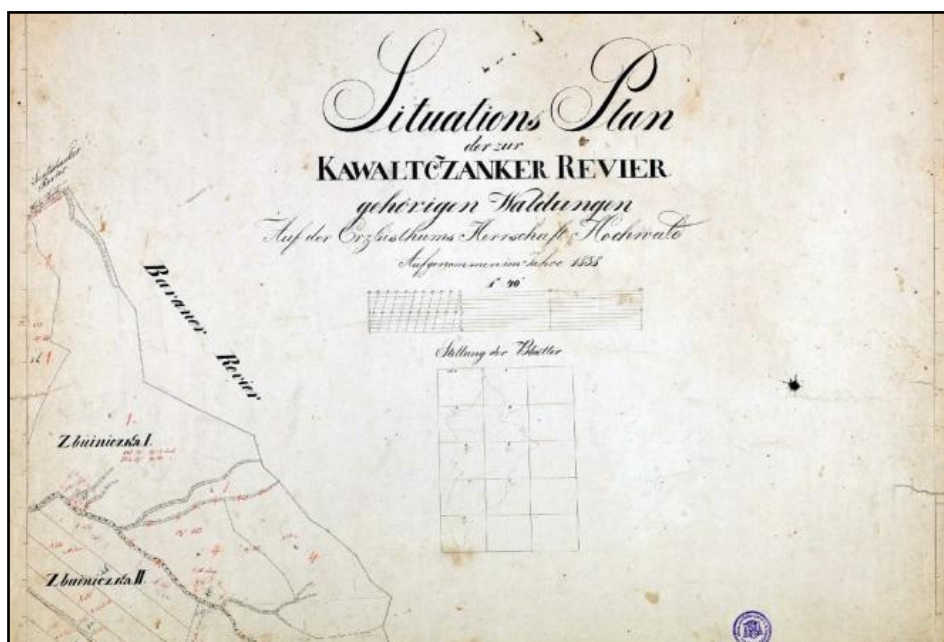
Obr. 29: Kavalčanka na indikační skici

(Zdroj: <http://archivnimapy.cuzk.cz>)

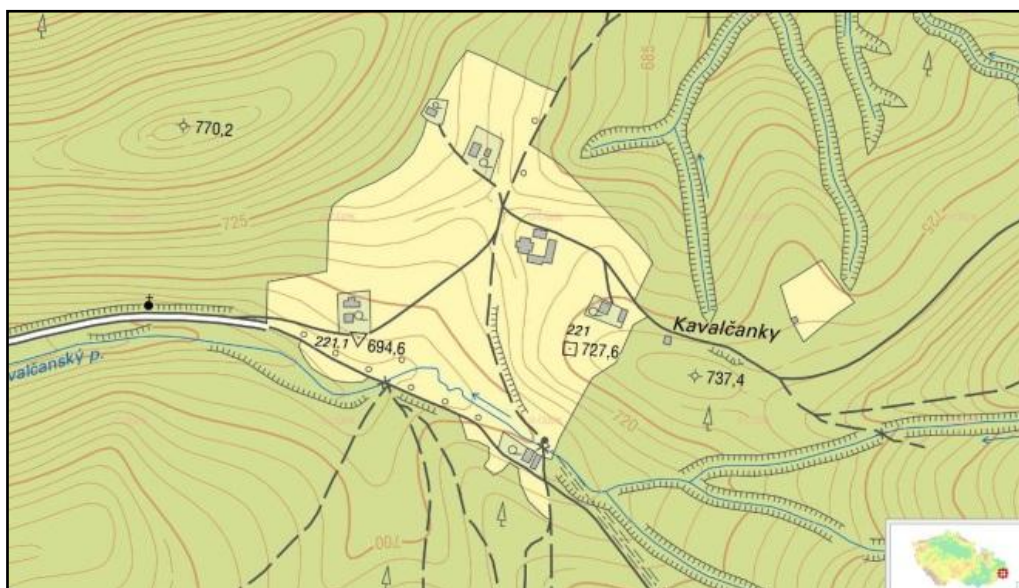
Obr. 30: Kavalčanka na 3. vojenském mapování z let 1876 – 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 31: Lesní, situační mapa Kavalčanky z roku 1838

(Zdroj: ÚŘAS: Sign. 37 – inv. č. 53681)

Obr. 32: Kavalčanka na mapě goportálu

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 33: Kavalčanka na leteckém snímkování

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

10.8 Salaš Kozubová

Kozubová je označení pro horu v oblasti Moravskoslezských Beskyd. V minulosti bývalý salaš na Kozubové zde stál ještě v roce 1935.

Salaš Kozubová na mapách

Na 3. vojenském mapování z let 1876 – 1878 je pod názvem „*Sallasch Kozubowa*“. Leží mezi kótami 938 a 793, jižně od vrcholu. V masivu Kozubové bylo několik salašů, naposledy tady páslo JZD Jablunkov. Na současné mapě geoportálu je na jejím pozemku dnes zobrazeno celkem 21 drobných objektů. To potvrzuje i letecké snímkování.

GPS: x= 475787 y= 1140212

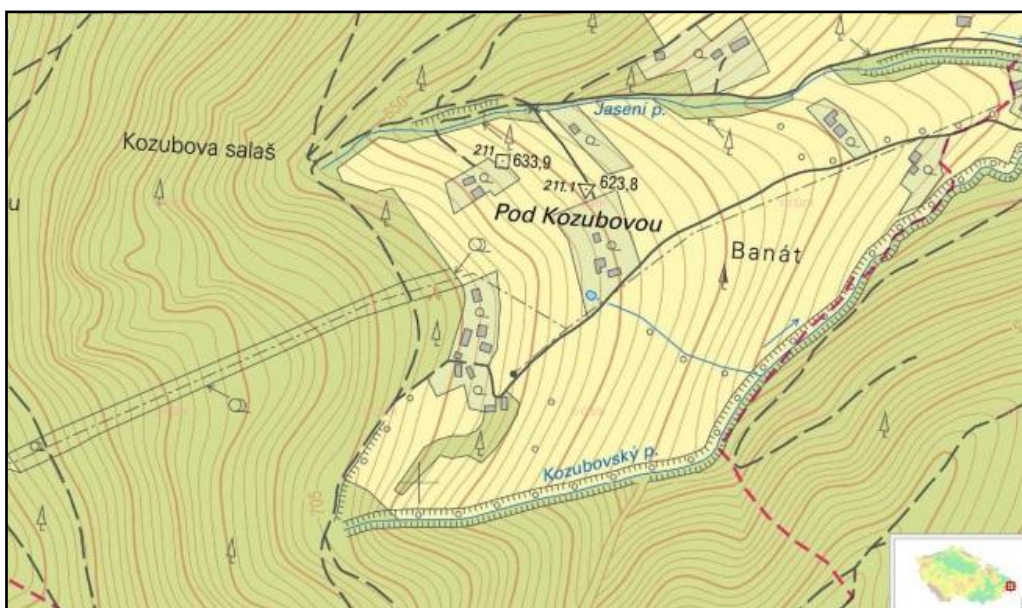
Obr. 34: Salaš Kozubová na 3. vojenském mapování z let 1876 – 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 35: Salaš Kozubová s osadou na mapě stabilního katastru z roku 1836

(Zdroj: <http://archivnimapy.cuzk.cz>)

Obr. 36: Salaš Kozubová na mapě geoportálu

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 37: Salaš Kozubová na leteckém snímkování

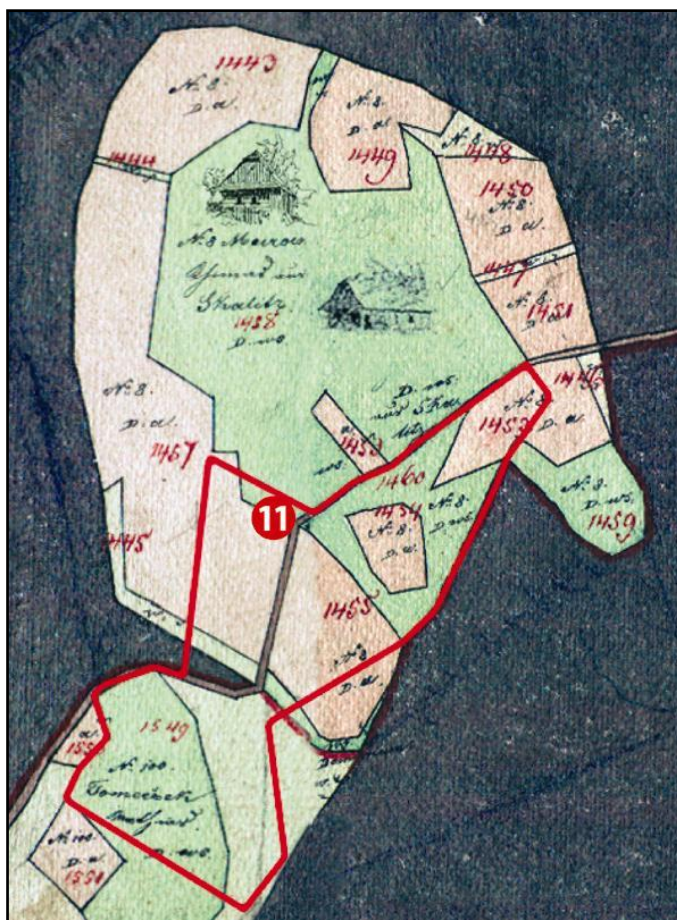
(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

10.9 Salaš Muroňka

Muroňka je označení pro vrchol kopce, který je zalesněný. Nachází se mezi obcemi Malenovice a Krásná.

Salaš Muroňka na mapách

GPS: x=456918 y=1138047

Obr. 38: Muroňka na indikační skici z roku 1836. Červeně ohraničen obrys osady.

(Zdroj: <http://archivnimapy.cuzk.cz>)

1:3000, zdroj: dat: Digitální ortofotomapa © Český úřad zeměměřický a katastrální, Data půdních bloků a dílů © Ministerstvo zemědělství ČR

Obr. 39: Muroňka na aktuálním snímku. Fialově ohraničen obrys před zalesněním v 60. letech 20. století.

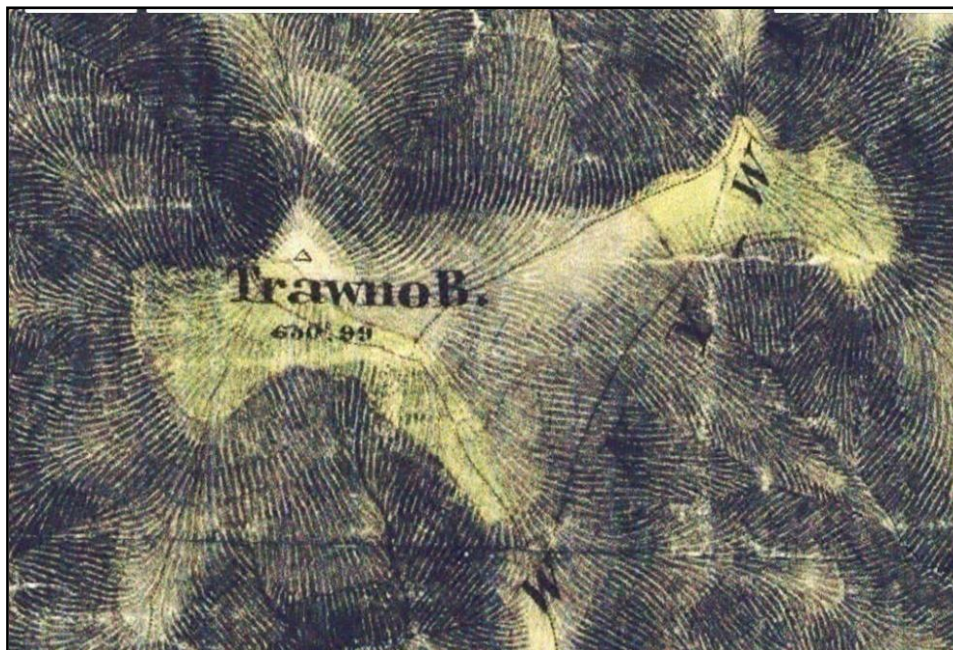
(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

10.10 Salaš Travný

Název Travný označuje horu v oblasti Moravskoslezských Beskyd. Salaš na Travném byl na základě vyprávění p. Bohuslava Uhra z roku 2013, jedním z nejdéle přetrvávajících. Tento salaš byl založen hospodáři již v období 1. republiky. Bylo založeno družstvo tzv. Beskydské salašnické družstvo, které si od státních lesů pronajalo pozemky pod vrcholem Travným. Během druhé světové války si ve zdejší kolibě udělali skrýš partyzáni. Později ji vypálili Němci. Po válce byla postavena nová koliba, která již byla zděná. V 50. letech byl ale zdejší salaš Na Travném zalesněn a zrušen (Mácha, 2013).

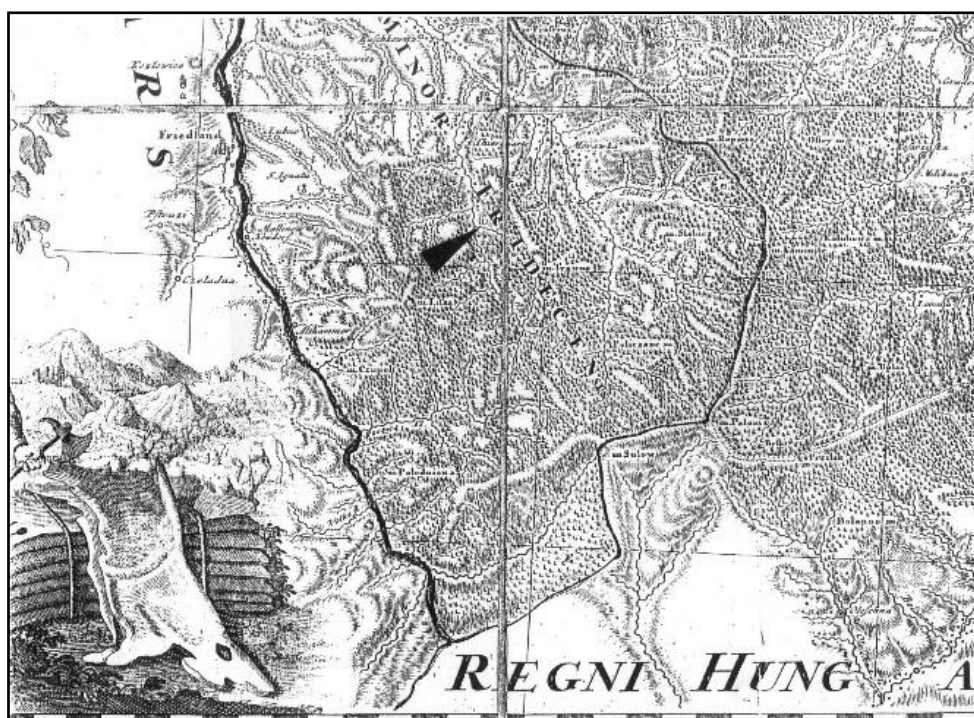
Salaš Travný na mapách

GPS: x= 458679,84 y= 1129810,44

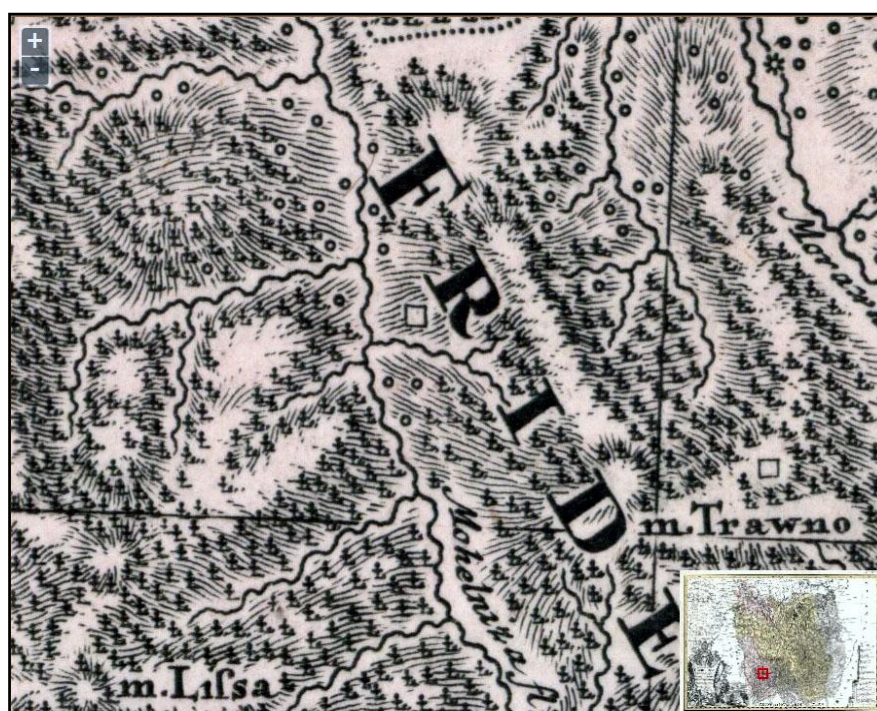
Obr. 40: Salaš v „čuplu“ Travného sahající až na Malý Travný.

(Zdroj: mapy.cz)

Obr. 41: Travný na Nigriniho mapě

(Zdroj: <http://www.muzeumct.cz/eshop/?cp=2986>)

Obr. 42: Travný na Vielandově mapě Těšínska z roku 1736

(Zdroj: <http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/028/158/2619322319/>)

Obr. 43: Travný na 3. vojenském mapování z let 1876 – 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

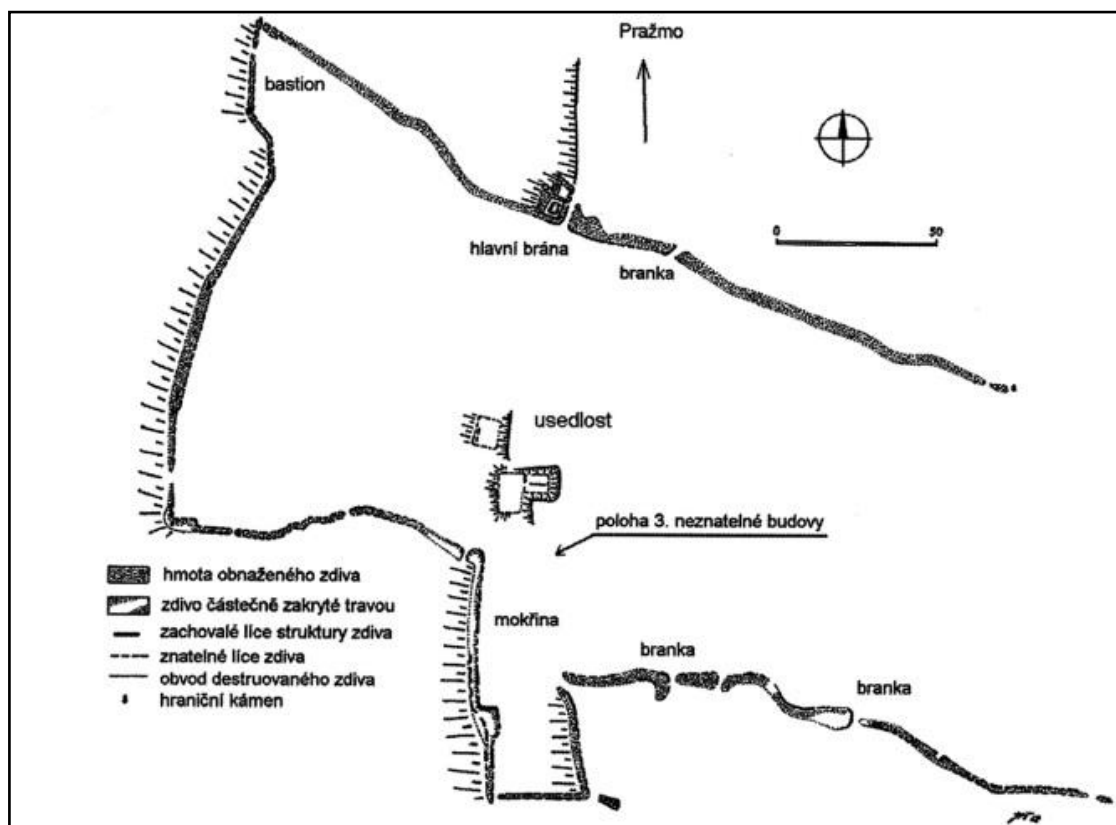
Obr. 44: Travný v čuplu na indikační skici z roku 1833

(Zdroj: <http://archivnimapy.cuzk.cz>)

Obr. 45: Travný- poslední salaš v „čuplu“ na leteckém snímkování z roku 1955

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

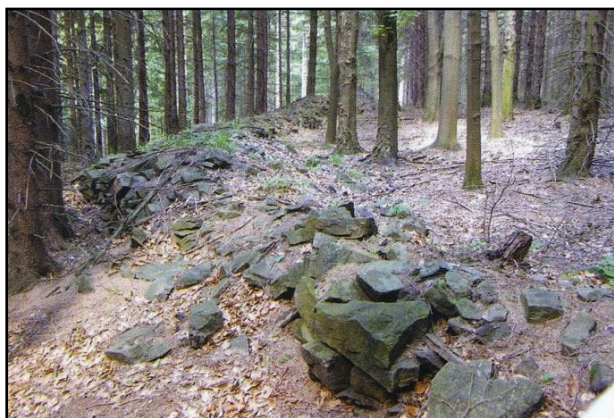

Obr. 46: Travný- pláněk salaše

(Zdroj: J. P. Štěpánek)

Obr. 47, 48: Travný- současnost (Zdroj: Autor práce)

Obr. 49, 50: Travný- současnost (Zdroj: Autor práce)

Obr. 51, 52: Travný- současnost (Zdroj: Autor práce)

10.11 Salaš na Radhošti

Radhošť označuje název hory v Moravskoslezských Beskydech.

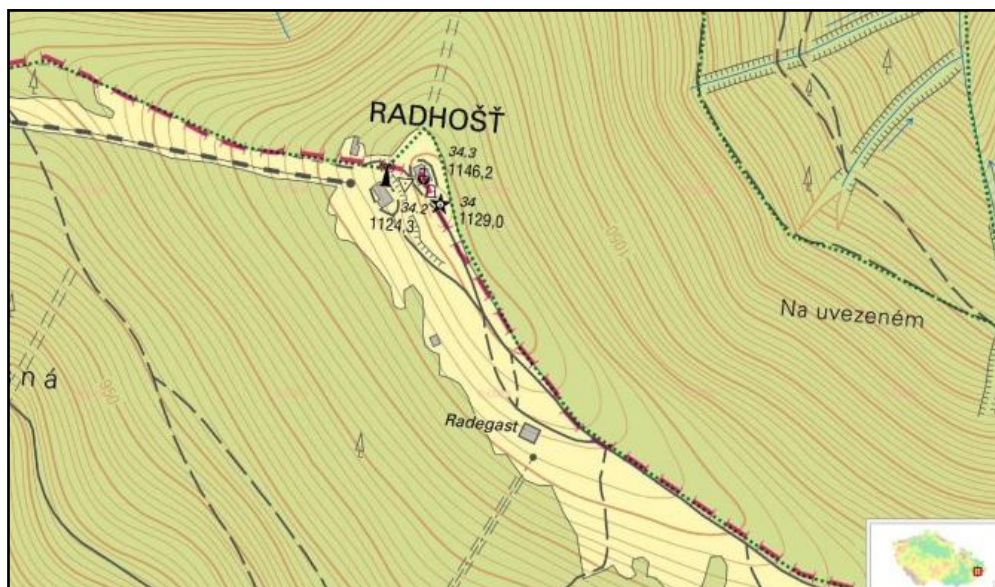
Salaše na Radhošti na mapách

GPS: x=478148 y=1139423

Obr. 53: Salaš na 3. vojenském mapování z let 1876 - 1878

(Zdroj: <http://oldmaps.geolab.cz/>)

Obr. 54: Radhošťská salaš na mapě geoportálu

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

Obr. 55: Radhošťská salaš na leteckém snímkování

(Zdroj: <http://geoportal.cuzk.cz>)

11 Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se snažil shrnout historické souvislosti a realie, související s pasteveckým způsobem života v oblasti Moravskoslezských Beskyd a severovýchodu Moravy a také přinést nové skutečnosti a informace, týkající se mého terénního výzkumu zaměřeného na lokaci zaniklých salaší, kterým se prozatím nikdo z badatelů nezabýval.

V této oblasti si salašnický způsob života uchoval svou intenzivnost až do poloviny 19. století. Poté začalo docházet k postupnému úpadku. I když dnes tento způsob života zcela zanikl, zanechal v oblastech, které zasáhl specifickou lidovou kulturu, kterou můžeme pozorovat dodnes. Přípomínkou tohoto způsobu života jsou dnes různé folklorní festivaly a akce, které seznamují veřejnost s minulostí pastevců a jejich tehdejšího svérázného způsobu života. Další přípomínkou na salašnický způsob života jsou zajímavé kulturní instituce, které podávají bohaté informace o salašnickém způsobu života. Např. v Novém Hrozenkově najdeme *Památník Antonína Strnadla*, jedná se o historickou chalupu, kde je umístěna expozice, týkající se právě salašnictví, která podává návštěvníkovi zajímavé informace o tehdejší životě na salaši, zpracování mléčných výrobků, vlny aj. Dále ve Velkých Karlovicích v *Karlovském muzeu* najdeme menší expozici s ukázkou jednotlivého salašnického vybavení, náradí či obrázkovou dokumentaci, znázorňující výrobu sýra nebo žinčice. V obci Držková je umístěn skanzen, který představuje tři typy kolib s jejich vybavením a samozřejmě také skanzen v *Rožnově pod Radhoštěm*, kde najdeme ukázkou např. koliby z Černé hory. Všechny tyto instituce jsem navštívil a získal tak dobrou názornou představu zejména o stavbách a tehdejší vybavení na salaši. Všechny tyto skutečnosti jsou dokladem toho, že i v dnešní době je spousta lidí a nadšenců, kteří se snaží alespoň o částečné zachování a připomínku dob minulých, kdy salašnictví bylo jedním z důležitých zdrojů obživy venkovského lidu a také ovlivnilo všechny oblasti, které zasáhlo ať už v oblasti materiální či kulturní.

12 Použitá literatura

- Bartoš, F. (1880). Moravské Valašsko, kraj i lid. *Osvěta* č. 6., s. 450 – 464. Praha.
- Brouček, S., Jeřábek, R. (2007). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 3 svazek. Praha: Mladá Fronta.
- Drápala, D. a kol. (2010). *Až na vrchol Radhoště*. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm.
- Frolec, V., Vařeka, J. (2007). *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha: Grada.
- Gallaš, J. H. A. (2005). *Valaši v kraji Přerovském, praví Arkádové moravští, jejich posvátné hory, obyčejové a národní písně*. Frenštát pod Radhoštěm: Muzejní a vlastivědná společnost.
- Horák, F., Rozman, J. a kol. (2011). *České ovčáctví – minulost, současnost, výhledy*. Brno: Svaz chovatelů ovcí a koz v ČR.
- Jeřábek, R. (1986). Neznámý příspěvek o valašském salašnictví. *Národopisné aktuality*, č. 4. Strážnice: Krajské středisko lidového umění.
- Jeřábek, R. a kol. (2004). *Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska. 4, Etnografický a etnický obraz Čech, Moravy a Slezska (1500-1900): národopisné oblasti, kulturní areály, etnické a etnografické skupiny*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR. Dostupné z <http://na.nul.cz/1986/4/Nr.html#03>
- Korzenny, J. (2001). Horská chata Kamenitý. Dějiny Kamenitého. Dostupné z http://www.chatakamenity.cz/?page_id=2
- Kunz, L. (1957). Rolnické salašnictví na Novém Hrozenkově v období rozpadu jeho tradičních technik. *Valašsko: sborník o jeho životě a potřebách*. Brno: Moravské muzeum.
- Kunz, L. (2005). *Rolnický chov ovcí a koz*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě.
- Macek, J. a kol. (1968). *Československá vlastivěda. Díl 3. Lidová kultura*. Praha: Orbis.

Macůrek, J. (1959). *Valaši v západních Karpatech v 15. – 18. století. K dějinám osídlení a hospodářsko-společenského vývoje jižního Těšínska, jihozápadního Polska, severozápadního Slovenska a východní Moravy*. Ostrava: Krajské nakladatelství.

Mácha, P. (2013). *Tajemství v názvech ukrytá*. Brno: Tribun EU. Dostupné z <http://www1.osu.cz/home/macha/texty/moravka.pdf>

Marec, J. (2011). *Tradičné liečiteľstvo a ľudova mágia na horných Kysuciach*. Martin: Matice slovenská.

Pitronová, B. (1968). *Těšínské Beskydy na sklonku feudalismu. Salašnictví a lesní hospodářství v Těšínských Beskydech na přelomu 18. a 19. století*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.

Podolák, J. (1967). *Pastierstvo v oblasti Vysokých Tatier*. Bratislava: Slovenská akademie vied.

Štika, J. (1968). *Horské pastevectví na Rožnovsku. Valašsko: sborník o jeho životě a potřebách*. Brno: Moravské muzeum.

Štika, J. (2007). *VALAŠI A VALAŠSKO. O původu Valachů, valašské kolonizaci, vzniku a historii moravského Valašska a také o karpatských salaších*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě.

Tichánek, J., Štěpánek, J. (2005). *Šlechtická sídla na Frýdecko-Místecku*. Kopřivnice.

Vašutová, L. (2008). *K valašské a pasekářské kolonizaci v Čeladné*. In: *Sborník státního okresního archivu Frýdek - Místek 9*. Opava: Zemský archiv.

12.1 Kroniky

Pamětní kniha Dolní Líštná. Zemský Archiv Opava - SokA Frýdek – Místek.

Dostupné z http://www.archives.cz/zao/media/fm/06_kroniky/Dolni_Listna/dil_1/

Pamětní kniha Komorní Lhotky: Zemský Archiv Opava – SokA Frýdek – Místek.

Dostupné z http://www.archives.cz/zao/media/fm/06_kroniky/Komorni_Lhotka/

Pamětní kniha Krásné: Zemský Archiv Opava – SokA Frýdek – Místek.

Dostupné z http://www.archives.cz/zao/media/fm/06_kroniky/Krasna/

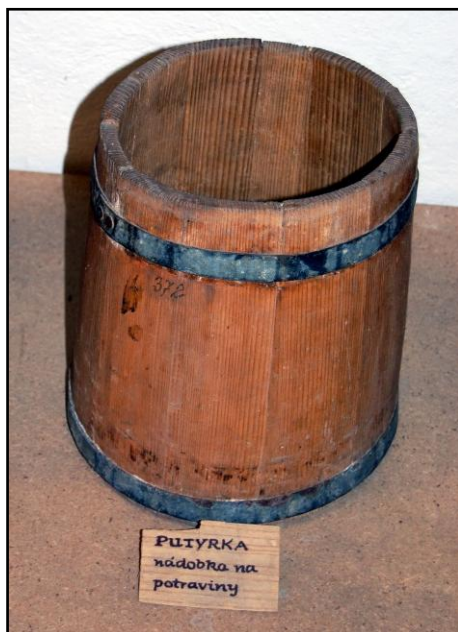
Pamětní kniha Morávky: Zemský Archiv Opava - SokA Frýdek – Místek.

Dostupné z http://www.archives.cz/zao/media/fm/06_kroniky/Moravka/

Kronika obce Bordovice: Zemský Archiv Opava – SokA Nový Jičín. Dostupné z

http://repo.archives.cz/zoomify_viewer/index.jsp?actualPage=1&actualImg=10

13 Obrázková příloha

Obr. 1: Putyrka - nádoba na potraviny

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 2: Putňa na vodu

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 3: Geleta na dojení

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 4: Putyra – nádoba na mléko

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 5: Škopík na odkapanou syrovátku

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 6: Máselnice na stloukání másla

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 7,8: Váhy na odvažování sýra a pastýřská kabela

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 9,10: Ovčí nůžky, čagan a ovčí zvonce

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 11,12: Kotel na svařování žinčice a faska – nádoba na bryznu

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 13,14: Oboňa na odnášení žinčice a putna k nošení ovčího mléka

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 15,16: Rendlík k vaření na otevřeném ohni a šufánek, švrláky, lopaty

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

Obr. 17,18: Čerpák na žinčici a topárka k míchání zesýřeného mléka

(Zdroj: Památník Antonína Strnadla Nový Hrozenkov)

(Foto: Autor práce, 2015)

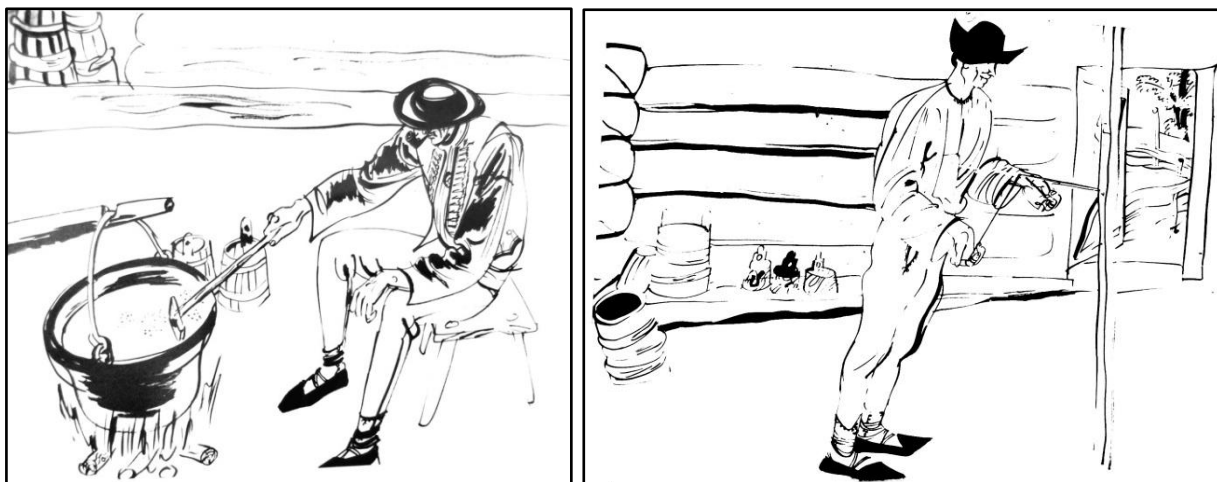
Obr. 19: Postup zpracování žinčice

(Zdroj: Fotoreprodukce z archivu Martina Strnadla – vnuka Antonína Strnadla)

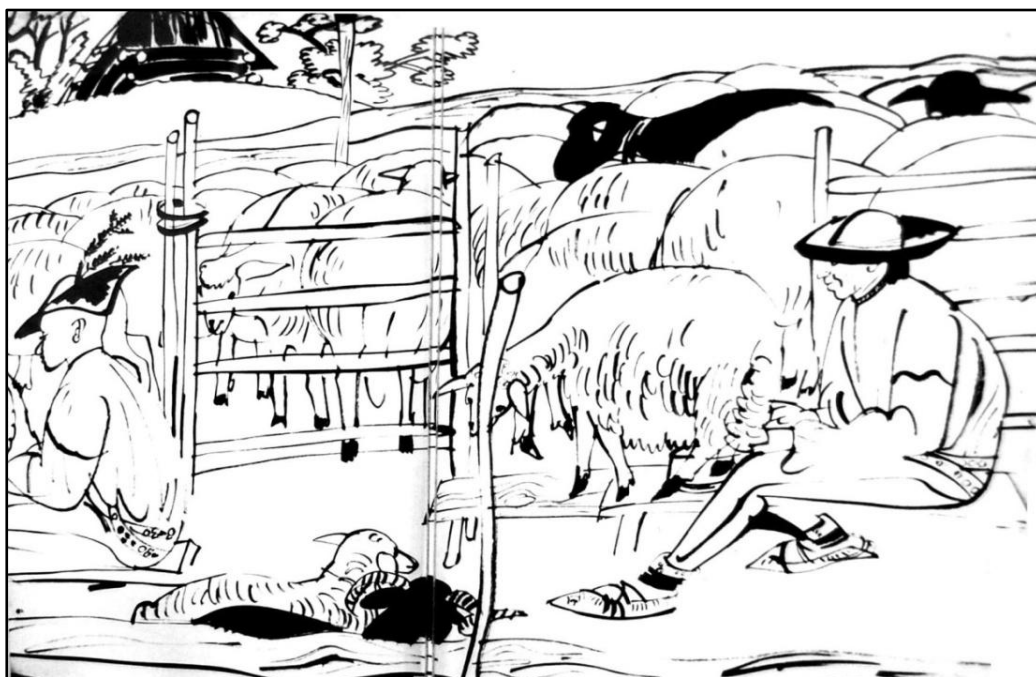
Obr. 20: Troubení na valašskou trůbu

(Zdroj: Fotoreprodukce z archivu Martina Strnadla – vnuka Antonína Strnadla)

Obr. 21, 22: Odvážení syrovátky a salašnický způsob rozdělávání ohně

(Zdroj: Fotoreprodukce z archivu Martina Strnadla – vnuka Antonína Strnadla)

Obr. 23: Ukázka dojení mléka a jeho zpracování na sýr

(Zdroj: Fotoreprodukce z archivu Martina Strnadla – vnuka Antonína Strnadla)

Obr. 24, 25: Vyobrazení pastevců

(Zdroj: Z poskytnutých materiálů od J. Kobzáně a J. Kobzáňové)

Obr. 26: Pasterci se stádem

(Zdroj: Z poskytnutých materiálů od J. Kobzáně a J. Kobzáňové)

Obr. 27, 28: Pastevci

(Zdroj: Z poskytnutých materiálů od J. Kobzáně a J. Kobzáňové)

Obr. 29, 30: Pastevci

(Zdroj: Z poskytnutých materiálů od J. Kobzáně a J. Kobzáňové)

Obr. 31, 32: Koliby

(Zdroj: Z poskytnutých materiálů od J. Kobzáně a J. Kobzáňové)

